

O SOCIALISTICKÚ FILOZOFIU A KULTÚRU

Konkrétne poznatky jednotlivých predmetných oblastí môžeme kvalifikovať ako vedecké a pravdivé, len keď splnia určité podmienky. Musia byť v určitom zákonitom súvisе a musia priliehavo vyjadrovať svoju látku poznania, svoj faktový materiál. Pritom neslobodno zabúdať, že čo je pre nás faktovým materiálom, je podmienené teoretickým postojom, a že teoretické postoje súčasne utvárajú faktové poznatky, konkrétnu prax. Ivan P. Pavlov pripomínal: „Dbajte, aby ste nezostali na povrchu faktov. Nepremeňte sa na archivárov faktov. Pokúšajte sa preniknúť do tajomstva ich vzniku, vytrvalo hľadajte zákony, ktorými sa riadia.“ — Novými objavmi, dosiahnutými experimentovaním a konkrétnou praxou, sme nútení svoje teórie rekonštruovať a v dôsledku ich zmeny inak, hlbšie ponímať fakty. To vylučuje z vedy dogmatizmus a ustrnulosť. No doteraz overené poznatky musíme rešpektovať do tých čias, kým ich nezlepšime.

Jednotlivé odborné vedy snažia sa odhaliť štruktúru, zákonitosti a hybné sily materiálu svojich oblastí skúmania. No vedecká filozofia je najvšeobecnejšia teória diania a vývinu sveta a poznania, vedecká filozofia je najvšeobecnejšia metóda poznania, ktorá sa utvára v dejino-spoločenskej praxi. Preto vedecká filozofia je vedeckým svetonáhľadom. Z toho vyplýva, že vedecká filozofia skúma všeobecnú podstatu pravdy, jej materiálne a noetické podmienky. Podstatu pravdy však nesmieme ponímať staticky. Todor Pavlov hovorí, že pravda je vyvíjajúci sa a vo svojej nekonečnej rozličnosti jednotný obraz (odraz) práve tak vyvíjajúcej sa vo svojej nekonečnej rozličnosti jednotnej objektívnej skutočnosti; filozofia vo vzťahu k špeciálnym vedám má úlohu ich najhlbšej vedecko-metodologickej základne.

Filozofia (vedecká filozofia) je teda veda o najvšeobecnejších zákonitostiach diania a vývinu vonkajšieho sveta (prírody a spoločnosti) a poznania.

Vedecká filozofia nie je dogmatická: nadväzuje na všeobecný myšlienkový odkaz predošlých vekov a prepracováva ho na základe nových konkrétnych skutočností a praktických skúseností. Vedecká

filozofia nemôže byť dogmatickou už ani preto, že sa rozvíja v neustálom vzťahu k životnej a reálnej praxi, v ustavičnom súvisi s konkrétnou skutočnosťou, ktorá sa tiež sama mení činnosťou ľudskej spoločnosti. Nesmieme zabúdať ani na spoločenské, resp. spoločensko-triedne korene filozofie. Marxistická filozofia je vedeckou filozofiou aj preto, že ak slúži proletariátu, súčasne sa vyvíja — po likvidácii tried — na svetonáhľad beztriednej spoločnosti.

Todor Pavlov vraví, že základnou otázkou vedeckej filozofie je predovšetkým otázka o vzťahu objektu (predmetu) a subjektu (vedomia). Hlavným obsahom a základnou úlohou vedy o poznaní je vyriešenie otázky, čo je v tomto ohľade primárne a rozhodujúce; aký je pôvod, podstata, formy, úloha, význam, cieľ, kritérium atď. poznania; či ľudské poznanie má hranice a či poznanie môže byť, a v akom smysle by mohlo byť absolútne a relatívne; čo znamená abstraktné a konkrétne poznanie; v čom väzí spoločenský a individuálne tvorivý charakter vedeckého poznania; čo je pojem, úsudok atď.

Primárnou otázkou filozofie je teda otázka vzťahu medzi bytím (prírodou, spoločnosťou) a myslením. Tu môžeme hneď poznamenať, že tým, ktorí pochybujú o existencii objektívnej reality, treba poukázať na celé prírodné vedy, ďalej na dejiny vied, techniky, filozofie atď. Podľa toho, ako túto primárnu otázku vzťahu bytia a myslenia riešili a ako na ňu odpovedali jednotlivé filozofické prúdy, delili sa v podstate — odhliadnuc od rozličných kolísavých smerov — na filozofiu idealistickú a materialistickú. Filozofia, ktorá vyznáva ako podstatu sveta ducha a jemu pripisuje primárnu úlohu vo vývine prírody, spoločnosti a kultúry, je idealistická; filozofia, ktorá pokladá hmotu a prírodu za prvotnú, je materialistická. Podľa tohto postoja sa v podstate člení celá doterajšia filozofia na dve základné oblasti. Pretože však filozofia, ako na to ešte podrobne poukážeme, je produktom vývinu spoločnosti, resp. spoločenských tried, históriu obidvoch týchto základných filozofických prúdov a ich zápolenie musíme ponímať v závislosti od dejinného zápasu spoločenských tried.

Materializmus, vychádzajúc z objavov jednotlivých vied, najmä prírodných, vyhlasuje za podstatu a zdroj všetkých prírodných, spoločenských a kultúrnych javov hmotu. Všetky javy prírody, spoločnosti a myslenia sú len rozličnými formami hybnej hmoty. Lenin povedal, že ak niekto tvrdí, že objektívna realita neexistuje, že je výtvorom subjektu, ktorý nemá nijaký reálny podklad, musel by poprieť všetky predošlé geologické periódy, kedy človek ešte neexistoval. Z objavov, ktoré urobili jednotlivé vedy v oblasti prírodných i dejinno-spoločenských výskumov, jednoznačne vyplýva, že duch a myslenie je sekundárne bytie. Tu treba poznamenať, že nie každý materialistický výklad

sveta, jeho diferenciácie a vývinu, je vedecký. Od čias vzniku marxistickej filozofie je úplne zrejmé, že nevedecký je tak materializmus metafyzický (mechanistický, statický, vulgárny) ako aj materializmus empiricko-senzualistický.

Oproti materializmu tvrdí idealizmus, že podstatou sveta a základným činiteľom jeho vývinu je duch, vedomie, idea, a popiera, že vedomie a myslenie je historickým produktom hybnej hmoty a prejavom jej kvalitatívne vyššej organizovanosti. Idealistická filozofia vysvetľuje svet ako produkt ducha a tvrdí, že hmota a príroda jestvuje alebo vo „svetovom duchu“ (objektívny idealizmus) alebo len v mojom individuálnom vedomí, v mojich smyslových zážitkoch (subjektívny idealizmus, solipsizmus). Ako vidíme, objektívny idealizmus vyznáva ako podstatu sveta akési neosobné vedomie, akési abstraktné a svetové vedomie; subjektívny idealizmus hlása ako podstatu sveta len vedomie určitého subjektu, presnejšie povedané, len moje vedomie. Absurdnosť subjektívneho idealizmu je očividná, ako prihliadneme k objavom jednotlivých vied, k dejinám spoločnosti a kultúry a vôbec k životnej a spoločenskej praxi. Pokým ide o objektívny idealizmus, možno sa spýtať: ak pre vysvetlenie sveta je potrebný akýsi duch, ako môže zasahovať duch do hmotných procesov, ktoré sú zákonité a podstatne rozdielne od vlastností predpokladaného ducha? Vysvetľovanie sveta a jeho vývinu zásahom ducha je zrejme celkom nevedecké a metafyzické.

V dejinách filozofie sa často stretávame aj s prúdmi, ktoré sa snažili sprostredkovať medzi materializmom a idealizmom. Tieto prúdy vyvierali a rozmanite sa utváraly v dôsledku spoločenských vývinových zmien, rozvoja existenčných podmienok ľudskej spoločnosti a spoločenských tried, v dôsledku vedeckých pokrokov a pod. N e w t o n napríklad vysvetľoval svet ako kreáciu, do ktorej boh naďalej už nezasahuje.

Vývinové formy filozofie sú podmienené formami objektívneho vývinu skutočnosti a spoločnosti. E n g e l s vravel, že filozofia, vedy, umenia i keď sa vždy rozvíjajú na báze ekonomického rozvoja spoločnosti, nadväzujú súčasne na ideový odkaz minulých dôb, ktorý sám bol, pravda, determinovaný spoločenským bytím, ako aj na ideologie, rozvíjané súčasne v iných krajinách, nachádzajúcich sa v odlišnej hospodárskej situácii.

Vo svojom utváraní filozofiu bezprostredne podmieňujú formy vývinu človeka ako subjektu poznania a konania. E n g e l s povedal, že sami robíme svoje dejiny, no za určitých materiálnych predpokladov a okolností. Teda filozofia je síce bezprostredným prejavom mysliteľských osobností, pritom však neprestáva jej spoločensko-historický

pôvod a funkcia. Slovanmi Todora Pavlova, každá osobnosť, ktorá je historicky významná, môže byť takou len preto, že a nakoľko sú jej najcharakteristickejšie a dôležité osobné vlastnosti formou prejavu všeobecného; každá filozofia je spolu so svojim tvorcom vždy výplodom objektívnych podmienok, síl, možností a úloh svojej spoločnosti a času.

Materialná podstata sveta.

Materialisti i objektívni idealisti tvrdia, že vonkajší svet existuje. Naznačili sme už, prečo je jedine odôvodnený náhľad materialistický. K tomu teraz môžeme pripojiť, že psychično a vedomie je svojim pôvodom a podstatou nástrojom v službe človeka. Vzhľadom na svoj pôvod a podstatnú funkciu vedomie je zrejme druhotným bytím. Je to celkom očividné, najmä keď prihladneme aj k základným vedeckým objavom, týkajúcim sa vzniku zeme, živej prírody, živočíšstva a človeka s jeho psychickou a duchovnou tvorbou. Nesmieme zabúdať ani na to, že vznik a rozvoj poznania a vedomia vyžaduje si smyslové orgány a iné funkcie ľudského organizmu, ktoré sa vytvorily na pomerne vysokom štádiu vývinu živočíšnej ríše.

Vychádzajúc z týchto základných objavov materializmus hlása, že všetko, čo jestvuje, má jedinu hmotnú podstatu. Aj myšlienková a kultúrna tvorba je kvalitou hybnej hmoty, ktorá sa prejavila na pomerne pokročilom štádiu jej vývinu. Teda všetky vývinové diferenciácie sveta, všetky jeho dejinné fázy a kvality, i kultúra a ideologická tvorba, sú prejavom a organickou súčasťou jediného hmotného celku.

Tu si treba všimnúť, že ani fyzikálny pojem hmoty nie je definitívny, že aj on sa vývinom vedy premieňa, diferencuje a prehľbuje. Keď sa dôkladnejšie oboznámime so zákonitosťami vedeckého vývinu, pochopíme, že každá koncepcia základných vlastností hmoty, ktorú veda v určitej etape svojho rozvoja fixovala ako absolútnu a definitívnu, je v skutočnosti len relatívne pravdivá. Vývinom vedy tzv. konečné hranice poznania hmoty prestávajú byť konečnými, pretože vnikáme vždy hlbšie do podstaty hmoty.

Metafyzický a statický materializmus, ktorý sa sformoval v XVIII. a XIX. storočí, poňmal ešte svet ako složitý mechanizmus. V dôsledku dobových úspechov zanedbával úlohu poznávajúceho subjektu, zanedbával problém vývinových zákonitostí vedy a spoločensko-hospodárskych podmienok vedeckého rozvoja. Z toho vyplynul jeho absolutistický postoj, jeho ahistorizmus v otázkach vedy a filozofie.

Vedecká filozofia už nepokladá za hmotu a jej prejav len to, čo sa dá vážiť a merať, ale celú skutočnosť, všetku jej kvalitatívnu rozrôzne-

nosť ako produkt histórie. Aj človek, jeho kultúra a veda je súčiastkou objektívnej skutočnosti, je osobitnou kvalitou hmotného celku, ktorým je svet. Všetky složky, všetky kvality objektívnej skutočnosti organicky súvisia, navzájom sa podmieňujú a ovplyvňujú. Veď ako by sme si mohli predstaviť vzájomnú súvislosť vecí, keby sa podstatne líšili od seba? Ako by sme si mohli vysvetliť napríklad pôsobenie údajne nezávislého duchovného princípu na hmotu pri súčasnej platnosti zákona zachovania energie?

Lenin vravel, že jediná „vlastnosť“ hmoty, poznanie ktorej je poznatkom *filozofického* materializmu, je to, že je objektívnou realitou, že existuje nezávisle od nášho vedomia. Todor Pavlov k tomu poznamenáva, že Lenin vlastnosť hmoty tu preto dáva do úvodzoviek, lebo nie je to *konkrétna* vlastnosť hmoty, ale len predpoklad toho, že hmota má vôbec vlastnosti, že príroda nie je len halucináciou a horúčkovým snom. T. Pavlov hovorí, že hmota okrem objektívnej reality nemá ani jedinú vlastnosť, ku ktorej by sa dialektický materializmus v mene filozofie pripútal.

Pokým ide o vedecký pojem hmoty, treba povedať predbežne toľkoto: Úlohou vedy je už skúmať, aká je sama štruktúra hmoty, aké sú jej vlastnosti a hybné zákonitosti. Pravda, veda pri svojom výskume musí mať na zreteli aj vzťah subjektu a objektu poznania a vývinovú dialektiku vedy, aby neuviazla v absolutizme, aby bola schopná správne ponímať dočasnú platnosť svojich formulácií, aby sa snažila vniknúť stále hlbšie do podstaty hmoty. To znamená, že úlohou vedy je nielen výskum štruktúry a zákonitostí svojho predmetu, ale že musí neustále prizerať aj na všetky významné problémy vedeckej metodológie, na otázky teórie poznania, na otázky historickej dialektiky. To však znamená aj to, že teória poznania musí zasa prizerať na jednotlivé odborné vedecké výskumy a objavy, musí si všímať výsledky, ku ktorým veda dochádza a z popudov odborného skúmania sa obohacovať.

Moderná pokroková veda, ktorá si tieto požiadavky celkom osvojila, jasne chápe, že vlastnosti hmoty, ktoré sa kedysi vyhlasovali za základné a absolútne, nie sú také. Moderná pokroková veda jasne chápe, že hmota je i priestorová i hybná, že hmota je i najvšeobecnejšia podstata objektívnej skutočnosti, i najkonkrétnejšie jestvovanie, ako sa ono prejavuje vo svojej vývinovej dynamike.

T. Pavlov vraví, že večné a absolútne sú len hmota a jej základné formy (priestor, čas, pohyb), ale ani tieto nejestvujú ako hmota vôbec, priestor, čas, pohyb vôbec, ale všade a vždy ako konkrétna hmota, ako konkrétny obsah a forma, ako v rozličnosti nekonečná jednota, presnejšia, ako absolútna jednota relatívnych obsahov a foriem nekonečne mnohých a rozličných vecí a javov vo svete.

Naznačili sme už, že svet je súvislým celkom, v ktorom predmety a procesy navzájom súvisia a podmieňujú sa. Svet je súvislým celkom nesmierneho množstva kvantitatívne i kvalitatívne odlišených hmotných procesov. Každý predmet, každý reálny proces súvisí s ostatným svetom a je jeho súčiastkou. Keďže všetky predmety a procesy majú spoločnú materiálnu podstatu, keďže hmota je najvšeobecnejšou podstatou sveta v jeho rozmanitosti, z toho vyplýva, že najvšeobecnejšie vlastnosti a zákonitosti hmoty majú podstatnú účasť vo všetkých osobitných, individuálnych predmetoch a javoch. Z toho vyplýva, že aj všetky poznatky a pojmy spolu súvisia a tvoria vnútornú jednotu, a že organicky súvisia aj s materiálным objektom poznania. V tomto smysle všetky predmety, procesy i poznatky tvoria spolu jednotu svetového celku.

To všetko znamená, že nijaký predmet, nijaký jav, proces a udalosť nemôžeme chápať správne, ak ich neskúmame v súvislosti s ostatnými predmetmi a procesmi, ktoré ich podmieňujú a ktoré sú s nimi organicky sviazané. Ak teda chceme pravdivo poznať určitý relatívne izolovaný jav alebo proces, musíme prizerať na všetky významné súvislosti, ktoré ho spájajú s okolitým svetom a musíme sa prizerať aj na účasť všeobecných prírodných, spoločenských a iných zákonitostí v danom jave alebo procese.

Pre vysvetlenie diania a vývinu materiálneho sveta toto všetko však ešte nestačí. Množstvo konkrétnych poznatkov, ku ktorým dospela veda, shodne nasvedčuje, že všetky javy a procesy obsahujú v sebe vnútorné rozpory a že teda jednotu svetového celku nie je nijako absolútna. No vnútorné rozpory, ktorými sa vyznačuje tak každý jednotlivý predmet ako aj svet vo svojom celku, nie sú nehybné, a preto protirečivé tendencie v každom procese vedú navzájom vždy boj. Môžeme teda povedať, že jednotlivé predmety a procesy, ako aj ich širšie súvislosti, nie sú len jednotou protirečení, ale súčasne aj bojom protirečení. Z toho vyplýva, že všetok vývinový pohyb je podmienený nie harmonickým rozvíjaním objektívnej skutočnosti, ale vnútorným bojom protirečivých tendencií. Tak napríklad stále mohutnejúce výrobné sily za kapitalizmu dostávajú sa na určitom štádiu do prudkého zápasu s danými výrobnými vzťahmi. Podstata týchto protirečivých tendencií je v tom, že i keď spolu zápasia, súčasne sú na sebe organicky závislé v jednote vývinového procesu. Preto každý vývinový proces je jednotou polárnych protirečení, ktoré sa v tomto procese i podmieňujú i súčasne proti sebe bojujú.

Teda hnacou silou vývinu sú vnútorné rozpory, ktorými sú pre-

niknuté všetky javy prírody, spoločnosti a duševnej činnosti. Ich stupňovanie až do kritických štádií má za následok kvalitatívne zmeny jednotlivých konkrétnych predmetov a javov. Pravda, i pri výskume dialektických premien jednotlivých relatívne ohraničených a špecifických javov treba prizerať pokiaľ možno všestranne na ich širšie, univerzálnejšie a základnejšie súvislosti, ktorých podstata je práve tak dialektická.

Keď hovoríme o kvalitatívnych premenách, vyjadrujeme kvalitou špecifickú vnútornú určenosť a ohraničenosť daného predmetu. Z toho, čo sme až dosiaľ uviedli, jasne vyplýva, že ide naozaj o špecifickú určenosť jednotlivých predmetov a nie o absolútnu určenosť. Vysvetlili sme už, že absolútna a večná je len hmota so svojimi najzákladnejšími prívlastkami. Poukázali sme už na to, že jednotlivé predmety objektívnej skutočnosti nie sú úplne samostatné, celkom od seba oddelené a nezávislé, ale že spolu organicky súvisia a tvoria jednotu vesmírneho celku.

Každý predmet a jav má určité medze, ohraničujúce jeho kvalitatívnu špecifičnosť. Kedykoľvek sa tieto medze prekročia, resp. prervú, nastáva prelom do novej kvality. Tento prelom sa dostavuje vždy vtedy, keď vnútorné napätia protirečivých tendencií daného predmetu dosiahnu taký kritický stupeň, že roztrhnú vnútorné súvislosti, určujúce až dosiaľ špecifickú jednotu daného predmetu.

Ako vidíme už z týchto predbežných úvah, dialektický materializmus je vedeckou filozofiou v pravom slova smysle, opierajúcou sa kriticky o všetky významné vedecké objavy z oblasti prírody, spoločnosti a kultúry. Ako vidíme, dialektický materializmus nie je dogmatickou filozofickou sústavou, veď chápe svet, prírodu, spoločnosť a myslenie ako jediný historický proces. Z toho vyviera nesmierny spoločensko-kultúrny význam dialektického materializmu: ako kritické zovšeobecnenie všetkých dôležitých objavov ľudstva je pravdivým ukazovateľom sociálnej a kultúrnej aktivity. Konkrétne povedané, naučil robotnícku triedu sebapoznaniu a stal sa jedinečnou ideovou zbraňou v jej uvedomelom boji o oslobodenie vykorisťovaných a utláčaných mas. Dialektický materializmus, súc vyvedený zo všetkých skúseností ľudstva a súc revolučným vzostupom a kvalitatívnou premenou celého doterajšieho poznania, stáva sa súčasne filozofiou spoločnosti bez vykorisťovania, spoločnosti socialistickej.

Dialektický materializmus je najvšeobecnejším zobrazením sveta v jeho celistvosti, diferencovanosti a vývine. Opierajúc sa o výskum zákonitostí rozvoja prírody, spoločnosti a myslenia, dialektický materializmus je najdokonalejším ideovým nástrojom revolučnej prestavby spoločnosti. Je to nástroj, ktorý nikdy nezhrdzavie, lebo sa bude vždy ďalej vyvíjať a zdokonaľovať v dejinno-spoločenskej praxi.

Konštatovali sme, že dialektický materializmus je veda o najvšeobecnejších zákonitostiach diania a vývinu prírody, spoločnosti a myslenia. Venujme napred trochu pozornosti dialektike prírody.

Rozvoj prírodných vied, konkrétne objavy, ku ktorým bádatelia dochádzajú, prezrádajú stále zrejmejšie, že zákonitosti prírodného diania majú v podstate dialektický charakter. Už E n g e l s poukázal na K a n t o v u kozmogonickú teóriu, podľa ktorej slnečná sústava sa diferencovala z pôvodnej prahmloviny. Moderné astronomické objavy potvrdili v podstate Kantovu teóriu; možno z nich vyvodíť uzáver, že jednotlivé vesmírne ostrovy prechádzajú zákonitým spôsobom určitými existenčnými formami. Podľa L. R u d a s a utvorenie sa slnca z hmloviny, oddelenie sa našej zeme od neho, predbiehalo vzniku tak složitých chemických slúčenín, ako sú bielkoviny. A bez nich by neboly možné živé organizmy, ani neskorší vznik človeka.

Možno ďalej poukázať na L y e l l o v objav prirodzeného utvárania jednotlivých vrstiev zemskej kôry, podľa ktorého celá geológia je seriou negovaných negácií (v heglovskej terminológii), totiž postupným radom trištenia starých a ukladania nových horninových formácií.

Pokým ide o dialektickú podstatu tejto abiotickej oblasti prírodných vied, môžeme poukázať tiež na E n g e l s o v e slová, podľa ktorých ak veľký základný zákon pohybu sa chápal iba ako zákon o z a c h o v a n í energie, tento chudobný výraz ustúpil do pozadia pred zákonom o *premene* energie, v ktorom sa už uplatňuje kvalitatívny obsah procesu.

Ako dôležitá je znalosť dialektickej metódy, odhaľuje nám veľmi názorne bližšie prihliadnutie k vývinu napríklad modernej fyziky. V etapách, keď sa v dôsledku nových konkrétnych javov zakolísaly staré náhľady o „absolútnych“ a „večných“ vlastnostiach hmoty, mnohí buržoázni fyzici urobili záver, že sama hmota, sám priestor a príčinnosť (rozumie sa, v mechanistickej interpretácii) zmizly. V takýchto vývinových zvrtoch idealistická filozofia ihneď pohotove zasahuje, rozpaký niektorých prirodovedcov využívajúc pre svoj prospech a vyhlasuje, že podstata sveta je špirituálna. P. L a b é r e n n e uvádza výstižný príklad z teórie kvant: z toho, že presnosť merania nekonečne malých predmetov je obmedzená, začína sa vyvodzovať, že elektróny majú slobodnú vôľu. L. R u d a s v tejto súvislosti cituje tento pozoruhodný E i n s t e i n o v výrok: „Vždy musíme byť pohotoví svoje koncepcie, či axiomatické základy fyziky pozmeniť, aby zodpovedaly faktom vnímania čo najlogickejším spôsobom. Skutočne, historický aspekt nám ukazuje, že axiomatický základ prešiel časom hlbokými zmenami.“

Možno uviesť aj iné poučné príklady, ako súčasní buržoázni vedci „prekonávajú“ mechanistické nazeranie vo fyzike. Mnohí vedci nahradzujú absolutizmus mechanistickej fyziky, absolutisticky poňmané vlastnosti hmoty, času a priestoru princípom relativity. No princíp relativity bez poznania dialektiky ľahko môže zviešť k fyzikálnemu nihilizmu.

Konštatovali sme, že podstata hmoty je jednotná a súčasne protirečivá, že pohyb je základným prívlastkom hmoty, efektom jej protirečivých tendencií. Marxizmus učil už dávno pred E i n s t e i n o m, že pohyb, samopohyb hmoty, nemôžeme vysvetľovať z nehybnosti, ale naopak, pokoj musíme vysvetľovať ako relatívny pohyb. Marxizmus naozaj objavil už dávno pred Einsteinom, že každý pohyb a v súvislosti s tým i naše pojmy o čase a priestore sú relatívne. No ak sú naše pojmy relatívne, to neznamená, že by boli relativistické.

L. R u d a s najnovšie upozorňuje, ako nové fyzikálne objavy skvele potvrdzujú správnosť dialektického materializmu: meravé protiklady starej fyziky, kontinuita a atomová konštrukcia, telieska a vlny atď., sa zrútili a nastupujú nové pojmy, ktoré sú starým fyzikom nezvyklé a prekvapujúce, no nie dialektickému materializmu; vlny, ktoré v istých okolnostiach figurujú ako telieska a pod. Miesto starých pojmových kategórií, miesto starých statických schém fyzikálneho poznania nastupujú dialektické pojmy, ktoré v podstate pravdivo a priliehavo odzrkadľujú celú protirečivú dynamiku reálneho sveta.

Možno poukázať i na iné chyby, ktorých sa dopúšťajú myslitelia v dôsledku neznalosti dialektickej metódy. Mnohí buržoázni vedci, ktorí sa uzavreli v abstraktných oblastiach prírodných vied a svoje tézy rozvádzať bez prizerania na reálnu bázu a konkrétnu funkčnosť, nazdávajú sa, že zo svojich téz a rovníc celkom vylúčili skutočnosť. Sem patria mnohí teoretickí fyzici, matematici a logici, ktorí zabúdajú na to, že ku vzťahom a funkciám teoretickej fyziky, matematiky a symbolickej logiky došli sme koniec-koncov z oblasti konkrétnych poznatkov, a ktorí v dôsledku toho postuláty svojej vedy rozvádzať scholasticky a traktujú samoúčelne.

V tých istých časoch, keď abiotická oblasť prírodných vied prešla vývinovým prelomom v nazeraní na zákonitosti anorganickej prírody, prežila aj biológia podobný prerod. Podľa E n g e l s a kým v biológii všeobecne platilo, že jednotlivé druhy organizmov sú nepremenné a od seba geneticky celkom nezávislé (L i n n é), uvažovalo sa metafyzicky. Od tých čias však, ako v biológii prevládol D a r w i n o v náhľad, že rozličné druhy živočíchov a rastlín vznikly diferenciáciou jedinej pôvodnej formy, uviedla sa dialektická metóda do oblasti biotického skúmania, a to preto, že dialektika reálne fakty skúma v ich vzájomnom vzťahu,

v ich súvislosti, pohybe, vzniku a zániku. Toto hľadisko sa v biológii potvrdzuje každým novým objavom. Dialektická metóda umožňuje skutočne priliehavé vysvetlenie rozmanitosti organického sveta a ich súvislostí. Ak je vývin jednotlivých organických druhov vnútorne podmienený ich živou aktivnosťou, smer a rýchlosť vývinu závisí od vonkajších okolností. A tak je ľahko pochopiteľné, že popri bohatých formách, plných vývinových možností, v organickom svete sa často stretávame aj s typmi stacionárnymi, ktoré uviazly v slepej uličke, ustálili sa a ďalej sa už nevyvíjajú. Možno ešte vyzdvihnúť, že výskumy paleontologie, porovnávacej anatómie, fyziologie a zoogeografie vcelku vedú k shodným výsledkom a platnosť vývinovej dialektiky bezpečne podopierajú. Tieto výskumy podopierajú platnosť teórie, podľa ktorej rastlinstvo a živočíšstvo sa za milióny rokov veľmi menilo, a to vo všeobecnosti od jednoduchších foriem k složitejším. Podľa P. N e m c a zmeny geologické a geofyzikálne a nimi spôsobené zmeny klimatické, chemické a tým aj zmeny v celom rade ďalších činiteľov sú v historickom vývine organizmov sprevádzané súčasnými kvalitatívnymi zmenami organizmov.

Podľa weissmannovsko-morganskej teórie dedičnosti tieto zmeny organizmov nie sú prenosné na potomstvo. Podľa nej zmeny v životnom prostredí vyvolávajú premeny telesnej plazmy (trofoplazmy) jednotlivých organizmov, no takto získané vlastnosti vraj nie sú dedičné, lebo nevyplývajú na zárodočnú plazmu (idioplazmu), ktorá údajne jediná je nositeľkou dedičnosti. V jadre pohlavných buniek (ďalej v rastlinnom kambiu, v častiach schopných regenerácie) ležia vraj v podobe génov všetky vlastnosti dospelého tvora, všetky okrem vlastností získaných za jeho individuálneho života, a to je vraj nesmrteľná zárodočná plazma. Podľa tejto teórie môže dôjsť k výchylke od dedičnej osudovosti iba náhodou, spôsobenou nepravidosťami v delení a splývaní chromozomov, nachodiacich sa v jadrách pohlavných buniek. Túto teóriu, vyúsťujúcu do rasizmu, vyvracajú už spomenuté prírodovedecké objavy, na ktorých spočíva vývinová teória. Z toho vyplýva, že niet takej dedičnej hmoty, ktorá by bola nezávislá na živom organizme a v konečnej inštancii na zmenách existenčných podmienok. Teda zárodočná plazma podlieha zmenám a tieto zmeny nastávajú vždy ako dôsledok premien štruktúry celého organizmu a v konečnom rade ako dôsledok premeny životných podmienok a ich súvislostí s organickým svetom. Teda nové vlastnosti, nové aktivity a funkcie živého organizmu a v dôsledku toho nové vlastnosti zárodočnej hmoty sú vždy podmienené zmenou jeho existenčných podmienok. Teda zmena štruktúry dedičnej hmoty určitého organizmu nie je príčinou zmien jeho najbližších generácií, ale naopak,

zmena organizmu podmieňuje zmenu jeho dedičnej hmoty. M i č u r i n i L y s e n k o experimentálne dokázali, že zámernou zmenou životných podmienok je možné vyvolať premenu organizmu a premenu celého druhu, čo má za následok aj premenu štruktúry zárodočnej hmoty.

Vývinové zisky sú podmieňované, rozumie sa, istými dialektickými rozpormi a napätiami v štruktúre samého organizmu ako aj v jeho vzťahu k zmenám existenčného prostredia. Fyletický vývin, vývin druhu, javí sa takto ako rad kvalitatívnych výbojov.

Sociálno-ideová dialektika.

Rozvoj orgánov a funkcií živých bytostí určujú ich existenčné, materiálne podmienky. Aj vznik človeka a ľudskej spoločnosti je závislý od daných materiálnych podmienok. Teda ak chceme správne chápať vznik a vývin človeka a ľudskej spoločnosti, postoj človeka ku skutočnosti, premeny spoločenského vedomia, jeho obsahu a formy, musíme hľadať ich príčiny v materiálnom bytí ľudí. Myšlienkovú činnosť ľudí nesmieme teda ponímať oddelene od hmotných podmienok života ľudskej spoločnosti, ale v závislosti od týchto podmienok. Hoci sa však myšlienková aktivita ľudí špecificky líši od materiálnej spoločenskej bázy, tvoria spolu dialektickú jednotu v historickom vývine spoločnosti.

Ľudia síce sami si vytvárajú históriu, no v závislosti od hmotných a predovšetkým hospodárskych podmienok. Hospodárska báza, stav výrobných síl určuje výrobné vzťahy a spoločenskú nadstavbu, sociálnu štruktúru, politiku, právo, mravnosť, kultúru atď. Kultúra a ľudské povedomie je vo všetkých fázach sociálneho vývinu determinované historickou dialektikou všetkých spoločenských činiteľov, predovšetkým výrobných síl a vzťahov. A. S i r á c k y vraví, že aj najfantastickejšie výtvary mozgu sú len krajne subjektivistickým odrazom materiálnej a spoločenskej skutočnosti; tak napríklad nezdravý solipsizmus iluzionistov je hnľobným výparom mozgu, ponoreného v biede a beznádeji kapitalizmu. Teda rozvojom existenčných, hospodárskych podmienok ľudskej spoločnosti mení sa aj sociálna nadstavba, výrobné vzťahy, ideologické štruktúry, ľudské povedomie a smýšľanie. Ľudskú kultúru nesmieme teda vysvetľovať oddelene od základných žienúcich síl spoločenského vývinu, ale v závislosti od historických zmien týchto základných síl.

Z toho jasne vyplýva, že otázky filozofie, vedy a umenia ako aj ich vývinu možno riešiť iba s prizieraním na všetky, no najmä na základné žienúce sily spoločensko-kultúrneho vývinu. Je pochopteľné, že kultúra nadobúda rozličné vlastnosti v dôsledku zmien

hospodársko-spoločenskej základne a v triednej spoločnosti v dôsledku zápasu jednotlivých spoločenských tried. Ako z toho A. Sirácky uzaviera, niet absolútne platných hodnôt a noriem v oblasti sociálno-duchovnej, lebo každú spoločenskú etapu a s ňou kultúru, mravy a ideológiu musíme chápať v danosti historicko-konkrétnej. Preto každé dejinno-spoločenské obdobie má svoju zvláštnu, charakteristickú kultúru, ideológiu, povedomie, mravy, návyky atď. A. Sirácky podáva definíciu kultúry ako sociálno-duchovnú kategóriu v syntetickom výraze jednak výdobytkov hmotných, jednak výšky ideovo-mravnej vyspelosti. Úroveň a stav výrobných síl i vzťahov a sociálna diferenciácia podmieňujú konkrétne záujmy, kultúrnu a ideologickú aktivitu spoločnosti, spoločenských tried a skupín v danej historickej etape. Kultúra, ako to vyslovil A. Sirácky, je teda jav typicky ľudský a historický, výraz výšky rastu človečenstva, ktorá sa dosiahla v danej situácii v procese odpútavania sa od prírody a pri jej podmaňovaní pre zdokonaľovanie života.

Ako vidíme, základnou príčinou spoločenských prevratov, sociálneho progresu, sú zmeny v hospodárskej základni. Prizrime sa teraz bližšie, čo je ekonomická základňa. Ako povedal Engels, pod touto základňou rozumieme, akým spôsobom ľudia určitej spoločnosti vyrábajú životné potreby a ako vymieňajú, keď už je deľba práce. Posledné a určujúce príčiny spoločenských a politických prevratov sú v zmene spôsobu výroby a výmeny. Smysel materialistického, t. j. jedine vedeckého poňatia dejín je v tom, že vývinu materiálnych produktívnych síl historicky odpovedá utváranie vzťahov produkcie, že spôsob výroby a výmeny výrobkov je základom celej spoločenskej štruktúry, štátu, politiky, práva, ideológií atď. Odpor určitej spoločenskej vrstvy alebo triedy proti súčasnému spoločenskému zriadeniu ako nespravodlivému alebo nesmyselnému vyrastá z toho, že vo výrobných spôsoboch nastaly postupne také zmeny, ktorým už neodpovedá spoločenská sústava, vyhovujúca produkčnej technike minulých čias. Kedykoľvek tento rozpor dosiahne istý kritický bod, t. j. kedykoľvek sa dostanú nové výrobné sily, nová produkčná technika do takého štádia, že progresívna sociálna vrstva alebo trieda strháva na seba moc, dochádza k zmene výrobných vzťahov, právnych formulácií a celej kultúrnej nadstavby. Na ozrejenie uvedieme si tento príklad: vzrast výrobných síl na sklonku stredoveku musel viesť k roztrhnutiu feudálnych výrobných vzťahov a celého spoločenského poriadku. Výrobné sily mohutnely potom ešte intenzívnejšie. Majiteľ výrobných prostriedkov privlastňoval si výrobok svojej dielne aj potom, keď čoraz viac začal používať cudziu pracovnú silu. Takto sa rodil kapitalizmus so svojimi rozporami

medzi spoločenskou výrobou a kapitalistickým prisvojovaním. Od výrobných síl, pravda, nezávisia len vnútorné výrobné pomery určitej spoločenskej oblasti, ale aj vzťahy vonkajšie a medzinárodné. — Len keď nové výrobné podmienky dostatočne zmocnejú, aby s podporou progresívnej triedy strhly na seba moc, dochádza k revolúcii a zmene zastaralých právnych formulácií. Tu však proti téze ekonomického (nedialektického) materializmu, podľa ktorého revolúcie nastávajú mechanicky a živelne v dôsledku rozvoja výrobných síl, treba si pripomenúť *L e n i n o v* výrok: bez revolučnej teórie nemôže byť ani revolučná prax, ani revolučné hnutie.

Ukázali sme, že konkrétna aktivita ľudí určovaná je existenčnými podmienkami, v ktorých žijú a vyvíjajú sa. Keďže kultúrnu, filozofickú, vedeckú a umeleckú aktivitu vždy určitým spôsobom podmieňuje materiálna, hospodárska báza spoločnosti, dejiny kultúrnej a ideologickej činnosti musíme vysvetľovať v súvislosti s vývinom hospodársko spoločenským. Tvorí spolu dialektickú jednotu. *M e h r i n g* hovorí, že napríklad ak chce niekto vykladať literárne dejiny určitého storočia bez toho, že by poznal hospodárske a politické dejiny tohto storočia, upadá nevyhnutne do esteticko-filozofického tárania. Nijakú kultúrnu aktivitu nesmieme chápať a vysvetľovať oddelene od historicko-sociálnych súvislostí, ak nechceme upadnúť do prázdneho formalizmu. To platí aj o mravnom hodnotení ľudských činov. Ani humanitné ideále nesmieme traktovať absolutisticky a metafyzicky. *A. S i r á c k y* upozorňuje, že spoločnosť si môže ukladať iba také mravné ciele, na aké intelektuálne, charakterové a technicky stačí. Vznik a rozvoj ideológií, mravných noriem atď. určuje hospodársko-spoločenská skutočnosť, jej rozpory a problémy. Raz vytvorené a rozvíjané, stávajú sa dôležitým činiteľom ďalšieho vývinu hospodársko-spoločenskej skutočnosti.

Z o s p o l o č e n s k o - i d e o v ý c h d e j i n .

Všimnime si predovšetkým, že človek na rozdiel od ostatných živočíšnych druhov prejavuje záujem aj o predmety, ktoré neslúžia bezprostrednému ukojeniu jeho potrieb. Naši predkovia stali sa ľuďmi, keď sa premenili na tvory, ktoré nielen že pomocou nástrojov obhájujú svoju existenciu, ale tieto nástroje aj zhotovujú. Výroba pracovného náčinia dala našim predkom aj možnosť pretvárať prírodné prostredie. V súvislosti s tým utváralo sa aj ľudské myslenie, pôvodné formy jeho povedomia a reč. *Todor P a v l o v* vraví, že pracovné náčinie, ktoré je svojím složením, formou a účelom podmienené prírodne-spoločenskými a subjektívne spoločenskými podmienkami

a úlohami, stáva sa mocným činiteľom ďalšieho vývinu nielen ekonomiky a techniky, ale aj samého subjektu a jeho ideí. Ako to vyslovil Engels, súčinnosťou ruky, orgánov reči a mozgu stali sa ľudia schopnými vykonávať stále složitejšie akcie, vytyčovať si stále vyššie ciele a dosahovať ich. Pracovné úlohy, ručná technika vplývaly na mozog, ktorý určoval zasa rozmanitejšie úkony, až napokon z tejto vzájomnosti vzišiel pokrok v poznávaní prírody a jej ovládaní. A. Sirácky upozorňuje, že pri skúmaní jednotlivých aktivít človeka na vyšších, diferencovanejších štádiách vývinu nesmieme zabúdať na tieto historické začiatky.

Ľudské myslenie a vedomie vznikalo a vyvíjalo sa v dôsledku ťažkých životných podmienok, ktoré zostrovaly pozornosť človeka. Sezónny úbytok a nedostatok potravín, klimatické zmeny, glaciácia a pod. nútily nášho predka k vynaloženiu všetkých síl, najmä duševných. V dôsledku mentálnych pokrokov takto vyprovokovaných človek začal zhotovovať pracovné nástroje, začal obrábať zem, stavať príbytok atď., slovom, naučil sa ovládať a využívať prírodné sily, ktorých otrokom bol predtým. Ako výsledok takto dosiahnutých praktických úspechov dostavil sa, rozumie sa, ďalší psychický pokrok. Môžeme povedať s A. Siráckym, že takmer výlučný vplyv prírodnobiotických činiteľov na ľudské osudy prestal od chvíle, keď človek ako *výrobca* zasiahol do behu vecí; výsledok jeho pôsobenia na prírodu je nielen zmena prírody, ale i to, že mení sa i človek sám, jeho prirodzenosť, vedomie, sociálne a ideové formy. Ako vraví Engels, rozum človeka sa rozvíjal v závislosti od toho, ako sa naučil meniť prírodu. A. Sirácky upozorňuje, že pre ešte značnú bezmocnosť primitívneho človeka oproti prírode a teda pre nepochopenie skutočnej súvislosti medzi javmi prvé vedomosti mali ešte mytický a mystický charakter; človek začal personifikovať neznáme sily, ktoré na neho doliehali prírodnými pohromami, nemocami, smrťou a pod.

V pôvodnej pospolnej, beztriednej spoločnosti ľudia sa výrobe nevenovali individuálne, keďže úroveň výrobných síl bola ešte nízka a človek bol ešte príliš živelné ovládaný prírodou. Nevyhnutné bolo teda pracovné i spotrebné spoločenstvo a kolektívne vlastníctvo zveri a zeme. Tieto materiálne podmienky determinovaly spôsob života, rozličné úkony, obyčaje, reč, prvotné predstavy atď. T. P a v l o v hovorí, že nedokonalá práca a pracovné náčinie a nediferencovaná a celkom chudobná spoločnosť predpokladaly a podmieňovali, že plemeno alebo rod úplne pohltily individuum, a preto ľudské myslenie malo nevyhnutne plemenno-rodový charakter, bolo to myslenie pomocou primitívnych „rodových“ predstáv, v ktorých subjektívna stránka prevládala nad objektívnou.

No produktívnejšia činnosť a stupňovanie výroby viedly k zmenám v deľbe práce a vo vlastníckych vzťahoch, k vzrastu spoločenských rozdielov, k vzniku tried a otrokárskeho zriadenia. Vtedy sa rozpútal triedny boj, ktorý sa vinie históriou ľudstva až do zániku kapitalizmu. S t a l i n hovorí, že otrokársky poriadok v podmienkach rozkladajúceho sa prvotne pospolného poriadku je úplne pochopiteľný a zákonitý jav, keďže znamená krok dopredu v porovnaní s prvotne pospolným poriadkom. No antické otrokárske zriadenie bolo len dovtedy progresívne, kým nevyčerpalo všetky svoje možnosti. Teda progresívna funkcia otrokárskeho zriadenia bola len dočasná a keď vyčerpalo svoje pozitívne historické poslanie, stalo sa prekážkou ďalšieho rozvoja človečenstva. V ideologickej oblasti začala sa udomáčňovať skepsa, subjektivismus, povrchný eklekticismus a rozkladná mystika. Takým sa stal napokon údel antickej mysle. Tendencia odvracania sa od skutočného sveta, od jeho ťažkostí a nebezpečenstiev do sveta subjektívneho prejavuje sa výrazne v diele mysliteľov konečného obdobia antického otrokárskeho zriadenia. S touto ideovou tendenciou sa v analogických historických situáciách stretávame celkom zákonite.

Slovom, vnútorná dialektická zákonitosť antického otrokárskeho zriadenia viedla nevyhnutne k prehlbovaniu jeho triednych rozporov a napokon až k jeho definitívnemu rozkladu.

O dobe feudálneho spoločenského zriadenia, ktorá vystriedala epochu otrokárskeho zriadenia, idealistická historiografia často hlásala a väčšinou hlása podnes, že bola dobou sociálnej harmónie. V skutočnosti však epocha feudalizmu je epochou neustálych rozbrojov, vojen, zápasov a revolučných hnutí porobených más. Vládnuca moc svetská i cirkevná snažila sa udržať široké masy v poslušnosti a trestala každý prejav nespokojnosti. Je zaznamenané nespočetné množstvo revolučných udalostí a masových hnutí, ktoré boli krvavo potlačené. Fr. G r a u s nedávno poukázal na skutočnosť, že cirkev nielenže vládla sama svetskými prostriedkami ako vrchnosť, nielenže mala k dispozícii svetskú moc, ktorá za ňu pálila kacírov, mala k dispozícii moc oveľa strašnejšiu, pred ktorou nebol únik nikam: peklo a očistec, ktorým disponovala cirkevná hierarchia. Jednako došlo k nespočetným revolučným pohybom más v stredoveku, kedykoľvek rozpory hospodársko-sociálnej základne nadobudly určitú hĺbku a bieda širokých más stala sa neznesiteľnou.

Hospodárske faktory, hoci sú určujúcim faktorom dejín, v sociálnom dianí sa môžu uplatniť, len keď zaktivizujú masy prostredníctvom príslušnej ideologickej nadstavby. Kým vedomie más bolo ovládané výlučne náboženskými ideami, mohlo reagovať na sociálne krízy len formou náboženských, kacírskych a reformačných hnutí.

Vládnúca cirkevná hierarchia zastávala úlohu božieho zástupcu v očiach porobených más. No hospodárska a životná prax vysokej hierarchie, ktorá sa priecila smýšľaniu širokých más, sama tiež prispela k oslabeniu jej ideologického vplyvu na masy. Odtiaľ vyvieraly revolučné pohyby kacírov a mystické hnutia, ktoré podkopávaly výlučné postavenie cirkvi ako prostredníka medzi bohom a ľuďmi; napokon reformácia celkom otriasla a podlomila autoritu feudálne zakotvenej cirkvi.

Vcelku platí, že protestantizmus bol ideológiou ranej buržoázie. Jednako talianske mestá zostali katolíckymi, pretože pápežstvo znamenalo vykorisťovanie kresťanského sveta Talianskom. No aj tie monarchie, ktoré ašpirovaly na svetové panstvo, ako francúzska a španielska, zostali katolíckymi; usilovali sa podrobiť si vatikánsku politiku a takto dosahovať svoje ciele.

Je pochopiteľné, že kým nebolo vyspelých materiálnych podmienok, kým sa výrobné sily nerozvinuly natoľko, aby sa mohol feudalizmus likvidovať, živelné hnutia vykorisťovaných a utláčaných más musely stroskotávať.

Hospodárskou základňou meštiackych revolúcií bol proces pôvodnej akumulácie kapitálu, ktorá je v podstate odlúčením skutočných výrobcov od rozvíjajúcich sa výrobných prostriedkov. Absolutizmu ako ranej a ešte nezrelej forme kapitalistického štátu pripadla historická úloha zbavovať masy bezprostredných výrobcov vlastníctva výrobných prostriedkov a premieňať ich postupne na námezdných robotníkov. Absolutistický štát súčasne podmieňoval utváranie a rozvoj národných celkov, národného povedomia a národnej moci, presnejšie povedané, napomáhal rozvoj meštiackej triedy a jej praktických záujmov.

Absolutistickí panovníci z mocensko-politických dôvodov zpočiatku podporovali meštiactvo a jeho ašpirácie. No po definitívnom zlomení moci feudálnej šľachty a v dôsledku hrozivého rozmachu meštiactva absolutistickí panovníci začali sa spájať s oslabenou aristokraciou proti nárokom vzrástajúcej sa buržoázie.

Národné povedomie v jednotlivých európskych krajinách sa utváralo demokratickými revolúciami a v národno-oslobodzovacích hnutiach proti cudzím nadvládám. V tejto súvislosti je zaujímavé všimnúť si s M a r x o m protirečivý charakter oslobodeneckých bojov proti Napoleonovi: boly to vojny oslobodenecké a revolučné, pokiaľ ich aktívnym činiteľom bol ľud, no boly súčasne reakčné, pokiaľ sa v nich bránili feudálne pozície proti meštiackej revolúcii. Po víťaznom dovŕšení revolučných zápasov meštiactva nevyhnutne nasledovaly konkurenčné boje jednotlivých národných buržoázií.

Tieto boje, ktoré sa rozpútali v dobe, keď sa už prudko rozvíjal veľkopriemysel a prehlboval triedny rozpor medzi proletariátom a buržoáziou, mali už vyslovene reakčný charakter.

Konštatovali sme, že antické otrokárske zriadenie vplyvom svojich hlbokých triednych rozporov sa napokon rozložilo. No vykorisťovaná trieda otrokov a širokých plebejských mas nemala také hospodárske podmienky, aby mohla na seba strhnúť moc. Naproti tomu meštiactvo šlo do revolúcie ako zámožná trieda, ktorá sa dožadovala politickej moci.

Pokým ide o ideologické formy meštiackych revolúcií, uvedieme si tento príklad z anglických dejín: anglická reformácia v opozícii proti feudálne orientovanému Rímu zriadila kráľovskú svrchovanosť nad cirkvou. Nová episkopálna cirkev stala sa dôležitou oporou kráľovského absolutizmu. Keď však vzostupujúce anglické meštiactvo dostalo sa do rozporu s absolutizmom, uplatnilo ako ideologickú zbraň v tomto zápase puritánsky kalvinizmus.

Ako všade v podobných materiálnych a spoločensko-historických podmienkach, aj vo Španielsku, aby sme uviedli ďalší príklad, kráľ sa usiloval o spojenectvo s mestami proti spoločnému nepriateľovi, feudálnej šľachte. Kráľovská moc aj tu bola do tých čias iluzórna, kým sa armáda skladala z družín feudálnych pánov. No keď mestá nadobudli príliš veľkú moc, tu kráľ hľadal nového spojenca proti starému. Našiel ho v cirkvi, s ktorou sa napred dohodol. Vymohol si, aby španielsky vysoký klérus, podliehajúci dosiaľ celkom Rímu, podriadil sa kráľovskej moci. Ako protihodnotu dal voľné pole „svätej inkvizícii“, ako nástroju proti rozmáhajúcemu sa meštiactvu a jeho „kacírskej“ ideológii. Takto spojenie kráľovskej moci s cirkvou, teraz už štátnou, stalo sa zbraňou proti rozvíjajúcim sa mestám, ku ktorým patrili aj Židia a Mauri. V dôsledku toho miesto modernej filozofie, ktorú rozvíjala prebúdžajúca sa meštiacka trieda najmä v Anglicku a Francúzsku, uplatnila sa v Španielsku výrazne mystika; stala sa náhradkovou ideológiou žijúceho španielskeho meštiactva. Ako vraví K. K o n r á d, bolo to zavieranie očí pred hospodárskym úpadkom a biedou, typický prípad ópia ľudu.

Dôsledok rozvoja výrobných síl najprv pri Stredozemnom a Severnom mori, potom na brehoch Atlantiku bol taký, že všade sa tu začal rozkladať feudalizmus a rozmáhať buržoázna trieda. Tento proces sa výrazne odzrkadľoval aj v ideologickej oblasti, v rozvoji vied atď. V XVII. a XVIII. storočí na západe Európy nastal skutočne mohutný rozkvet najmä prírodných vied. V Nemecku však — nie náhodou — bolo to naopak. Tu po presunutí hospodárskeho ťažiska Európy, po presunutí diaľkového obchodu z oblasti

Stredozemného mora k Atlantiku, meštiacka trieda, ktorá sa sotva prebudila, začala hmotne i kultúrne upadať.

Rané meštiactvo potrebovalo rozvíjať výrobné sily, stroje, dopravu, a preto bolo zainteresované na rozvoji prírodných vied, predovšetkým mechaniky. Materialistický svetonáhľad, ktorý sa z týchto potrieb a podnetov sformoval, v zápasoch mladej buržoázie s absolutizmom sa ako ideologická zbraň veľmi pozitívne uplatnil. Pomáhal v boji proti povere, razil cestu triezvemu a vecnému poznaniu, odstraňoval závery vedeckého pokroku. S druhej strany však tento prírodovedecký materializmus mal aj niektoré vážne nedostatky. Hmote priznával len tie podstatné vlastnosti, ktoré v nej nachádza mechanika, a mechanistické vysvetľovacie hľadiská snažil sa uplatňovať aj v iných oblastiach poznania. V tom bola jeho historická obmedzenosť.

Tento mechanistický materializmus je vývinovou etapou celého dialektického vývinu ľudskej spoločnosti a kultúry a niet pochybností, že v danej historickej etape dopomáhal k pozitívnym poznatkom, pokiaľ ide o určité obmedzené oblasti skutočnosti. Engels prvý si jasne uvedomil, že veda musela prejsť dlhým obdobím, keď sa ešte pre každú oblasť javov vyhľadávaly a vyhlasovali osobitné príčiny v podobe zvláštnych látok a síl, ktoré navzájom nesúvisia a sú večné. No s postupným prehĺbovaním a rozširovaním poznania táto metóda skúmania konkrétnych skutočností ako stavov a izolovaných síl sa ukazovala čím ďalej, tým zastaralejšou a neprimeranejšou objektívnej skutočnosti.

Všetok starší, mechanistický či metafyzický materializmus sa označuje tiež ako prírodovedecký, pretože vyrastal z poznatkov v oblasti skúmania prírody. Jednotlivé predmety ponímal oddelene a nesnažil sa a ani nemohol ešte postihnúť protirečivú podstatu skutočnosti. Vonkoncom zlyhával, keď sa pokúšal o výklad spoločenských procesov. Tu dokonca — ako to možno zreteľne badať u francúzskych materialistov-osvietencov — preceňoval úlohu ideologických činiteľov. Hlásal, že ideové motívy ľudskej aktivity sú základnou a určujúcou príčinou historických udalostí. Správne povedal Engels, že francúzski materialisti boli materialistami zdola, vo vysvetľovaní prírody a idealistami svrchu, vo vysvetľovaní spoločenského života. Prax, ako žriedlo, meradlo a cieľ poznania, zanedbávali a ponímali ju celkom staticky. Je známe, že francúzski materialisti zvykli si odvolávať sa na pravdy tzv. prirodzeného rozumu. Vydávali ich za večné a absolútne a nechápali, že sú ideológiou vtedajšieho revolučného meštiactva a teda historicky podmienené.

Kým sa ťažisko svetovej ekonomie nepresunulo celkom na západ

Europy, aj v Nemecku sa prehlbovala hospodársko-spoločenská kríza v dôsledku vzostupu meštiactva a priostrovalo sa napätie aj v ideologickej oblasti. No keďže rozvoj výrobných síl sa tu zastavil, revolučný pohyb mladej nemeckej buržoázie nerozvinul sa natoľko, aby vládol likvidovať feudalizmus. Keď sa svetový obchod a výroba presunuly z vnútrozemných európskych morí k brehom Atlantiku a keď sa v dôsledku toho materiálne podmienky rozkvetu meštiactva dokonca zhoršili, musela nemecká buržoázia poklesnúť hospodársky i kultúrne. Hospodársky úpadok nemeckého meštiactva musel byť sprevádzaný nevyhnutne aj ideologickým regresom, čo sa prejavilo výrazne v osudoch nemeckej reformácie. Iluzórny úspech nevyspelej buržoáznej triedy v časoch sedliackej vojny a jej váhavá politika pomohla udržať sa nemeckým drobným feudálom a pomohla im upevniť si svoje pozície. A tak tieto drobné kniežatá zostali aj naďalej oveľa skôr typickými agrárnymi feudálmi, než absolútnymi suverénmi doby raného kapitalizmu. V dôsledku tohto procesu aj reformácia — v príkrom rozpore s pôvodným určením a poslaním protestantizmu — musela sa zvrhnúť v ideologickú sankciu tohto stavu.

Takto je pochopiteľné, že po presunutí ťažiska európskeho hospodárskeho života na západ nemecké meštiactvo ostalo živoriť a nemecké beztak ešte nerozvinuté osvietenstvo zakrpatelo a nadobudlo dvojznačný charakter. Medzitým celkom ináč, nepomerne pozitívnejšie sa rozvíjalo západoeurópske osvietenstvo, ktoré vyrastalo v podmienkach prosperujúcich meštiackych tried západoeurópskych národov, najmä anglického a francúzskeho. Mehring upozorňuje, ako nemeckí učitelia, predovšetkým Leibniz, Pufendorf a Thomasius, hľadali svoju duševnú potravu v cudzine. Ich úsilie v radoch domáceho, podlomeného meštiactva nemohlo sa stretnúť s porozumením. A naozaj, Leibnizovo dielo vyvierá skôr z podnetov mimonemeckých než domácich, a na cudzích mysliteľov, najmä Huga Grotia a Hobbesa, nadväzovali aj Pufendorf a Thomasius. Možno povedať, že všetci títo nemeckí osvietenenci síce rozvíjali pokrokové tendencie vedy, no s druhej strany chránili sa podryvať autoritu a feudálne pozície domácich vladárov, od priazne ktorých konečne aj existenčne záviseli.

Slovom, progresívne tendencie osvietenstva sa mohli celkom rozvinúť a uplatniť len na západe Európy, kde sa sformovaly scentralizované nacionálne štáty, náležité vyzrely podmienky pre nástup meštiackej ekonomie a kultúry, a kde raná buržoázia plne prejavila revolučne-pokrokový charakter. Medzitým výroba v Nemecku ostala na úrovni remesla, rozvoj obchodu sa zastavil a politické rozdrobenie sa neprekonallo, ba naopak, ustálily a upevnily sa malé, trpasličie

a živoriace kniežatstvá. Feudálna rozcapartenosť Nemecka teda nebola odstránená a nemohlo dôjsť ani k jeho hospodárskemu a nacionálnemu sjednoteniu. Nemecké meštiactvo nemohlo sa stať nositeľom spoločenského pokroku, prejavovalo slabosť a uzavieralo kompromis s feudálmi. Preto aj nemecké osvietenstvo javilo sa iba polovičatým a oportunistickým.

Slabosť nemeckého meštiactva zreteľne sa odzrkadľuje napríklad v *Kantovej* filozofii. Kantovo kolísanie medzi materializmom a idealizmom prejavuje sa najmä v jeho učení o tzv. veci osebe. Materialistickí myslitelia mu právom vytykali, že toto učenie je v podstate idealistickým agnosticizmom, kým idealisti mu zazlievali, že nie je dôsledný idealista, keďže hlásal objektívnu existenciu veci osebe. Kantova polovičatosť, jeho kolísanie medzi materializmom a subjektívnym idealizmom bolo odrazom polovičatosti a rozoklanosti nemeckého meštiactva, ktoré vo svojom revolučnom rozbehu sa zastavilo na polceste. Ako je známe, podľa Kanta vonkajší svet mimo nás existuje, no čas, priestor a príčinnosť sú výlučne len nazeracími formami subjektu. Dnes už vieme, že formy, kategórie poznania nie sú primárne dané, nie sú večné, ako hlásal Kant, ale vznikly dlhým vývinom živej hmoty v dialektickom vzťahu ku skutočnosti.

Slovom, osvieteniská ideológia, odtrhnutá v Nemecku od aktívneho zasahovania do politického diania, nevyhnutne sa stávala neživotnou a rýchlo sa smierovala so zaostalou skutočnosťou. Kant ani nepobadal materiálne motivovanie novej ideológie a zvrátil ho na idealistické pojmové určenie.

Národné povedomie v jednotlivých európskych krajinách sa utváralo za revolučne demokratických prevratov, prípadne v národnoslobodzovacích hnutiach proti cudzím nadvládam. V Nemecku národné povedomie silne determinoval odpor proti cudzej nadvláde *Napoleona*. Keď Napoleon zaviedol v Nemecku reformy, ktoré nevedela presadiť nevyvinutá nemecká buržoázia, sám ťažko doľahol na všetky triedy národa. Ako vraví *Mehring*, národné a sociálne záujmy nemeckého meštiactva sa dostaly do nesmieriteľného protikladu; táto trieda nemohla striasť cudzozemské jarmo bez toho, že by si zároveň nevťala tuzemské jarmo ešte hlbšie do šije. Preto sa v nemeckom romantickom básnictve musela odzrkadľovať zvláštna rozpoltenosť, preto nemecká romantická škola snívala o sjednotení Nemecka s myšlienkou na stredovek a vystupovala proti osvieteniskej ideológii XVIII. storočia a francúzskemu materializmu. Kant sám ešte čerpal aj z osvietenstva, no ďalší nemeckí myslitelia jeho filozofiu rozviedli dôsledne proti osvietenstvu. Keďže sa v Nemecku

pokus o meštiacko-demokratickú revolúciu roku 1848 nevydaril, nemecko-pruský nacionalizmus prejavoval i naďalej prvky feudálnej ideologie.

Socialisti-utopisti žili v dobe, keď kapitalizmus už víťazne vykročil na svoju historickú púť, no nebol ešte natoľko rozvinutý, aby mohli poznať zákonitosti jeho rozvoja. Nepochopili ešte, že proletariát je tou spoločenskou silou, ktorá skoncuje s kapitalizmom a ktorá rozvinie výstavbu socialistickej, beztriednej spoločnosti. Preto sa neobracali k proletariátu, ale k vládnúcim vrcholom spoločnosti. Ako to vyslovili zakladatelia vedeckého socializmu, nezrelé triedne vzťahy mali za následok nezrelé teórie. Jednako ich kritika súčasnej spoločnosti bola významná. Neskoršie **M a r x** a **E n g e l s** v podmienkach priemyselného kapitalizmu, v podmienkach prehlbenia hospodársko-spoločenských rozporov, v podmienkach rozvoja živelného robotníckeho hnutia, v podmienkach zostrenia triedneho boja mohli pristúpiť k problémom robotníckeho hnutia naozaj vedecky a hlboko preskúmať jeho určujúce príčiny. Prišli k uzáveru, že kapitalizmus je práve taký prechodný systém, ako bol pred ním feudalizmus, a že po kapitalizme nevyhnutne nastúpi socializmus, ktorý môže byť nastolený len proletariátom sociálnou revolúciou. Proletariát vzhľadom na svoj vznik a situáciu v kapitalistickej spoločnosti má inštinktívny sklon k socializmu, a preto si ľahko osvojuje socialistické idey. No tieto idey, vytvorené Marxom a Engelsom v podmienkach kapitalizmu a triedneho boja, treba vniešť do pôvodne živelného robotníckeho hnutia. To je úlohou avantgardy robotníckeho hnutia — jeho strany, v ktorej je organizovaný výkvet robotníckej triedy. Marx a Engels dokázali, že prehlbovanie rozporov kapitalizmu povedie k jeho skaze. Od tých čias, čo proletariát zmohutnel, organizoval sa a osvojil si vedecký socializmus ako mocný nástroj vo svojom boji o svrnutie vyživajúcich sa síl spoločnosti, poslaním buržoáznej ideologie a vedy stala sa obhajoba kapitalizmu. I tá složka buržoáznej vedy stala sa skutočnou prekážkou rozvoja pokrokových spoločenských síl, ktorá chce vyrovnávať nesmieriteľné triedne rozpory a tým tolerovať zlo.

Je pravda, že vedecký socializmus nebol by mohol vzniknúť bez nových podmienok v rozvoji kapitalizmu, no nebol by sa mohol rozvinúť ani bez prizerania na praktické a teoretické skúsenosti celej histórie človečenstva, ktoré v nových podmienkach spoločenského vývinu Marx i Engels tvorivým spôsobom prepracovali. Podľa **L e n i n** o v ý c h slov Marx i Engels boli pokračovateľmi a geniálnymi vyvrcholiteľmi predovšetkým týchto troch hlavných prúdov zo začiatku XIX. storočia: **H e g l o v e j** a **F e u e r b a c h o v e j**

filozofie, anglickej politickej ekonomie a francúzskeho socializmu v súvislosti s francúzskym revolučným osvietenstvom. Súčasne Marx i Engels zavrhlí metafyzickú obmedzenosť materialistických náuk a heglovský idealizmus.

Heglovo učenie bolo síce idealistické, no súčasne dialektické. Hegel vzkriesil starú heraklitovskú dialektiku a pozdvihol ju na vyššiu úroveň. Správne vytušil, že dejiny pri všetkej svojej složitosti sú zákonitým procesom, no súčasne vyhlasoval, že tento proces je dielom vesmírneho ducha ako hlavnej sily historického vývinu. Hegel pokladal za hlavný základ života národov ich sociálny stav. Podľa P l e c h a n o v a v tom nebol za svojou dobou pozadu, ani ju nepredišiel. Nemohol vysvetliť pôvod sociálneho stavu, pretože to, ako on ho vykladal, že totiž v danom dejinnom období sociálny stav národa, jeho stav politický, náboženský, estetický, etický a rozumový závisí od ducha času, znamená nevysvetliť nič. Možno sa spýtať, že ak pre výklad sveta a histórie je potrebný duch, čo vysvetlí existenciu ducha? Veda podala nespočetné množstvo dôkazov, že nikde niet myšlienky bez hmoty, že hmota je primárna a že všetko poznanie vzniklo a rozvíjalo sa, až keď sa začala utvárať ľudská spoločnosť.

Marxizmus je kritickým zovšeobecnením všetkých veľkých skúseností a poznatkov dosiahnutých v dejinách, ich prepracovaním s hľadiska triedy, ktorá je historicky povolaná zúčtovať s kapitalizmom a navždy svrhnuť vykorisťovanie človeka človekom. Preto je marxizmus ďalším rozvojom poznania. Marxizmus nie je vedou, vznášajúcou sa nad ostatnými vedami, je metódou poznávania, ktorá preniká všetkými konkrétnymi materiálnymi faktami, umožňuje ich správne chápať a sama sa nimi obohacuje a ďalej rozvíja. Marxizmus je teda živá náuka, ktorá sa neustále rozvíja a zveľaďuje a vždy dokonalejšie uplatňuje v životnej praxi, ktorá stále dokonalejšie slúži ako metóda poznávania a revolučného konania.

Kultúra meštiackej triedy v období prehlbovania rozporov, v období rozvoja robotníckeho hnutia začala strácať progresívne črty, ktoré ešte prejavovala pri svojom vzniku, v epoche borby so zvyškami feudalizmu. A tak kultúrna a ideologická aktivita buržoázie vo svojom celku začala uplatňovať rozmanitými formami poslanie obrany buržoáznych pozícií.

Tento proces možno pekne ilustrovať príkladom z oblasti literatúry, ktorý uvádza Gy. L u k á c s. Podľa neho vývin meštiackej spoločnosti v západnej Európe po r. 1848 ničí subjektívne predpoklady veľkého realizmu. Kým starí realisti spoločenský vývinový proces ešte spoluprežívali a literárne sa vyrovnávali s veľkými dobovými problémami, spisovatelia obdobia po r. 1848 nemohli sa už účastniť

na vývine svojej vlastnej triedy s takou intenzitou a záujmom. Nakoľko im bol súčasne neprístupný vzťah k zápasu proletariátu a jeho perspektívam, museli zaujať postavenie pozorovateľa spoločenských javov. Lukács hovorí, že spisovateľ v tomto období stával sa špecialistom a papierovým virtuózom literárneho opisu. Podstata materiálnych podmienok a spoločensko-triednych vzťahov postáv, ktoré vykresľoval, mu unikala; preto staval postavy celkom súkromné uprostred mŕtvych kulís virtuózne opísaného „prostredia“.

Podobný proces prebiehal aj v oblasti filozofie. Po r. 1848 buržoázna filozofia vo svojom celku začala upadať do eklekticizmu a začala sa rozpadáť na rozličné prúdy, ako to vyhovovalo vkusu a chúťkam vtedajšej buržoázie. Hospodársko-sociálne podmienky, situácia a perspektívy meštiactva v jednotlivých krajinách zreteľne sa odrážali v jeho ideológii. Ak napríklad v Nemecku v podmienkach ešte nevyvinutého kapitalizmu sa v pesimistickej filozofii Schopenhauera odzrkadľovala slabosť nemeckého malomeštiactva, vo filozofii Nietzscheho odzrkadľoval sa už počínajúci nástup Nemecka na cestu imperializmu. Svojou filozofiou Nietzsche pomáhal ideologicky odstraňovať prekážky pre nástup veľkokapitálu. Mehring vraví, že priebehom rapidného vývinu „národná myšlienka“, ktorá pomáhala rozbiť existenciu nemeckých drobných štátov, stala sa sama už závorou, ktorou expanzívna sila kapitálu otriasala. Podľa Mehringa Nietzsche sa vysmial štátnikom, ktorí „zúžili“ ducha národa a „znárodnili“ jeho vkus; velebil nadľudí, ku ktorým vraj patrí „vykorisťujúca povaha“ ako organické funkcie k životu.

Medzitým v prírodných vedách v druhej polovici XIX. storočia nastala kríza mechanistického materializmu, ktorá vyústila do ústupu od materialistických pozícií a priklonu k pozitivizmu v radoch buržoázných vedcov. Lenin ukázal, že kríza fyziky je v podstate krízou mechanistického materializmu, ktorý už nemohol priľhavo vyjadrovať a spracúvať nové javy. Príčinu ústupu na platformu pozitivizmu možno vidieť v tom, že mechanistická fyzika svoje axiómy traktovala absolutisticky a univerzalisticky a že si neosvojila dialektickú metódu. Je pochopiteľné, že všetci tí prírodovedci, ktorí vyznávali len mechanistický pojem hmoty, museli sa vzdať pozícií mechanistického materializmu a v neznalosti dialektiky popreli aj objektívnu realitu hmoty a kauzality. Je pochopiteľné, že kde sa absolutisticky vyznávané zákonité súvislosti, v mechanistickom ponímaní, ukázali ako nejestvujúce, poprel sa objektívny svet i kauzalita, prípadne do prerušených súvislostí začali sa vnášať rozličné špirituálne faktory, rozličné metafyzické entity, ľubovoľne vymýšľané. Leninova zničujúca kritika tohto fyzikálneho idealizmu bola ne-

smierne významná, pretože kríza prírodovedeckého materializmu infikovala aj mnohých ideologov II. internacionály, ktorí začali vyznávať a propagovať rozličné idealistické náhľady. Nástup subjektívneho idealizmu sa súčasne prejavoval aj tam, kde klasický objektívny idealizmus začal odumierať v dôsledku straty vývinových perspektív buržoáznej spoločnosti. Výrazným príkladom tejto bezperspektívnosti je najnovšie nihilistický existencializmus. Je dôležité všimnúť si, že Lenin vytrvale vyzdvihoval význam osvojenia si dialektiky; vedel, že len tak možno uhájiť materializmus. Preto vystupoval proti dogmatickosti mechanistického materializmu, proti jeho absolutistickým tendenciám.

V skutočnosti nikto, ani jeden vedec a mysliteľ nemôže sa celkom uzavrieť do seba a odtrhnúť od spoločenskej reality. Obsah vedomia nikdy nevzniká spontánne, ale je podmienený prostredím a je produktom spoločenského vývinu. M a r x zdôrazňoval, že i keď sa jednotlivec zatvorí do svojho kabinetu a úplne sa venuje individuálnej myšlienkovej činnosti, predsa sa v podstate javí ako spoločenská bytosť, nakoľko používa celé myšlienkové dedičstvo, ktoré zastihol, jazyk a rôzne pomocné prostriedky . . . Rozumie sa, pokiaľ je spoločnosť triedna, i jej kultúra, ideologická nadstavba má svojím vznikom i svojimi praktickými dôsledkami nevyhnutne triedny charakter: uplatňujú sa v nej koniec-koncov vždy konkrétne záujmy tried a zápasia spolu. Tobôž to platí v dnešnej etape zostreného triedneho boja. Je pochopiteľné, že potom heslá nadtriednej kultúry sú v skutočnosti len maskovaním triednych záujmov buržoázie. Heslá nadtriednosti a nadstranníckosti kultúry a vedy vyvierajú ďalej zo snahy bagatelizovať základné triedne rozpory, tolerovať ich. Pozitívnu úlohou kultúry a vedy má však byť nie tolerovanie zla, veda a kultúra má pomáhať ho odstraňovať. Buržoázna kultúra sa napríklad často oháňa heslom humanity; no pritom jej nejde o skutočne základné spoločenské problémy, naopak agitáciou za slobodu jednotlivca odvádza pozornosť od základných problémov kapitalistickej spoločnosti, od otázok vykorisťovania, nezamestnanosti atď. Pozitívnu funkciu môže zastávať pojem humanity, len keď ho ponímame s hľadiska zápasu vykorisťovaných más. Takto sa treba zásadne stavať aj k ostatným pojmom buržoáznej filozofie, morálky, etiky atď.

Je pravda, že víťazný nástup buržoázie po likvidácii feudalizmu vytvoril kedysi nové podmienky pre rozkvet vied a umenia. No keďkoľvek sa daný spoločenský poriadok chýlil k svojmu zániku, kultúrni reprezentanti jeho panujúcej triedy nikdy sa nemohli vyznačiť nesmriteľnými dielami. Vynikajúce osobnosti revolučných dôb boli takými preto, že zvestovaly novú dejinnú etapu, že ukazovali cestu,

vedúcu do nej, že ju svojou tvorbou napomáhaly. Je pravda, že nástup nových dejinných epoch je dielom progresívnych spoločenských mäs, no vynikajúce dejinné postavy ho predpovedaly a uľahčovali na základe včasného pobadania začínajúcich sa a vzrastajúcich materiálnych a triednych rozporov. Tak to platí aj pre dnešok: keďže buržoázia v epoche imperialismu dostala sa do závozu, nemôže už rodiť — s hľadiska spoločenského pokroku — nesmrteľných ľudí, a je to len proletariát a jeho spojenci, ktorý otvára brány do sveta, v ktorom prestáva utlačovanie človeka človekom. Je pochopiteľné, že dnes, v dobe rozkladu a zahŕňania kapitalistickej spoločnosti, jej ideologovia stratili vývinovú perspektívu, že buržoázni filozofi sa odvracajú od objektívneho sveta a hľadajú smysel života v pustom subjektivizme a mystike. A je práve tak pochopiteľné, že v tom istom čase revolučný marxizmus usiluje sa o oslobodenie pracujúcich mäs od vykorisťovania, o nastolení mieru a víťazstvo socializmu.

Súčasný subjektívny idealizmus, ako sa prejavuje napríklad v existencializme, je v podstate nihilistický. Pocit slobody, ktorý vyzdvihuje existencializmus, je celkom fiktívny, pretože objektívne osud každej bytosti v kapitalizme je určovaný jeho slepými zákonitosťami. A čím je rozklad kapitalizmu hlbší, tým viac človek uniká do seba, takže napokon — ako vraví L u k á c s — sloboda v existencializme atomizuje moment rozhodnutia aj v atomizovanom jednotlivcovi, ktorý nie je viazaný ani kontinuitou individuálne kvalitatívneho jestvovania osobnosti na svoju vlastnú minulosť a budúcnosť; pojem slobody sa stal úplne prázdny.

Pretože v živote a činnosti príslušníka kapitalistickej triedy nemôžu sa uplatňovať kladné sociálne zretele, musí sa kriviť jeho morálka a charakter, čo by sa ako oháňal heslami o slobode a humanite. Podľa vedeckého socializmu sloboda a humanita sa môže prejavíť a rozvinúť, až keď prestane vykorisťovanie a utlačanie ľudí. Preto všetko buržoázne filozofovanie o nich je frázou alebo pokrytectvom.

Naozaj slobodná a pozitívna činnosť človeka predpokladá likvidáciu kapitalizmu. Pravda, odstránenie kapitalizmu môže byť len dielom robotníckej triedy a jej spojencov, i keď sú poznamenaní prežitkami z kapitalistickej spoločnosti. No revolučný zápas o novú spoločnosť sprevádza prevratná premena myslenia rodiaceho sa socialistického človeka, pomáha mu zbavovať sa ideologických prežitkov a morálnych škvrn, ktorými ho poznamenala kapitalistická spoločnosť. Táto premena značí uvedomovanie si zodpovednosti oproti vznikajúcej socialistickej spoločnosti a zmenu postoja k práci, ktorá sa oslobodzuje od vykorisťovania a stáva sa radostnou a čestnou. I slo-

boda kultúrnej tvorby sa stáva len vtedy skutočnou slobodou, keď môže napomáhať ľudský pokrok. Pre takúto pozitívnu prácu len socialistická spoločnosť poskytuje všestranné možnosti.

Slobodná a ochotná práca predpokladá, pravda, uvedenie si vývinových zákonitostí ľudskej spoločnosti, pochopenie smyslu revolučnej prestavby spoločnosti. Len s touto podmienkou môže sa rozvinúť uvedomelá a radostná práca na diele utvárajúcej sa socialistickej kultúry. Možno konštatovať, že mnohí naši kultúrni pracovníci začínajú sa už zbavovať ťaživého dedičstva a zbavovať sa škvrn, ktorými ich kapitalizmus poznačil. Ako povedal S t a l i n, nastupuje nová doba, doba socialistickej výroby, a tu je prirodzené, že do rozumu a citov ľudí prenikajú socialisticke snahy; či bytie neurčuje city a snahy ľudí?

V socializme hospodárske zákonitosti, hoci si podržia svoju určujúcu úlohu, prestávajú sa uplatňovať slepo a nezávislo od vedomia ľudí, ako to bolo v kapitalistickej a vôbec triednej spoločnosti. Triedna spoločnosť nemohla poskytovať podmienky pre rozvoj ľudského myslenia v jeho objektívnej všestrannosti a plnosti. Je pochopiteľné, že v socialistickej spoločnosti, v spoločnosti bez triednych protikladov, i myslenie a cítenie sa nevyhnutne stáva kvalitatívne novým a vyšším. Socializmus tým, že odstraňuje vykorisťovanie človeka človekom, že likviduje rozdiel medzi telesnou a duševnou prácou, stiera rozdiel medzi mestom a dedinou, slovom, že oslobodzuje človeka na poli hospodárskeho života a práce, umožňuje kvalitatívny skok v kultúrnom rozvoji spoločnosti. Konkrétne povedané, uplatňovanie plánovitosti napríklad v združstevnej poľnohospodárskej výrobe na základe najnovších vedeckých poznatkov vyvoláva v povedomí roľníckych mäs zmenu hodnotenia svojej vlastnej práce a znamená rozhodný vzostup v oblasti kapitalizmom takej zanedbanej, ako bola dedina. Ľudovodemokratické zriadenie umožňuje pracujúcim masám, aby poznávaly vždy lepšie svoje skutočné záujmy, aby pochopily, že len vyriešenie základných sociálnych problémov umožňuje materiálny a kultúrny vzostup každého člena pracujúcej pospolitosti. Tieto prevratné zmeny materiálnej základne pomáhajú aj tvorcom vedeckých a umeleckých diel, aby lámali obruče individualizmu a subjektivismu a uspôsobujú ich, aby si všimali a skúmali všetky tie objektívne sily, ktoré takým revolučným spôsobom zasahujú do spoločenského procesu. V dôsledku týchto zmien kultúra sa rozvíja a uplatňuje v záujme pracujúcich mäs ako nikdy v minulosti.

Videli sme, že aktívnou dejinnou silou sú ľudia, spoločenské triedy, ktoré konajú a zápasia na základe historicky daných materiálnych a existenčných podmienok. V tejto existenčnej a sociálnej borbe ľudia

ideove vyrastajú a utvárajú svoje kultúrne a mravné ideále. Ideále a hodnoty ľudí a spoločenských tried sú teda z tohto sveta, sú výsledkami dejinných zápasov ľudských mäs. Ako to vyslovil A. S i r á c k y, najväčšia výška, ktorú človek v dejinách dosiahol, je výška kultúrno-mravnej vyspelosti, ktorá rástla v pomere so spoločenským vývinom, a ktorá svoju najvyššiu dokonalosť dosiahla v novom človeku činu a myšlienky, v človeku novej, socialistickej spoločnosti. Sirácky v tejto súvislosti hovorí, že proti buržoáznej morálke stojí morálka socialistického humanizmu so svojim vysokým poňatím ideálu: ideál je výrazom vedecky zistených potrieb spoločnosti, záujmov ľudu — komunisti nepopierajú ideál, neuznávajú iba tvrdenie, že ideál padá s neba; slobodná spoločnosť bez vykorisťovania, bez útlaku materiálneho aj ideologického, bez triednych protikladov a konfliktov vytvorí si aj primeranú kultúru s morálkou, ktorá bude možná len na takom stupni spoločenského vývinu, na ktorom triedne protivity budú nielen prekonané, ale aj zabudnuté v praktickom živote.

Marxistická filozofia je nielen svetonáhľadom robotníckej triedy a jej spojencov z radov pracujúcich mäs, ideovou zbraňou triedy, ktorá je historicky povolaná zúčtovať s kapitalizmom a raziť cestu do beztriednej socialistickej spoločnosti, ale je súčasne ďalším rozvojom ľudského poznania. Je to vedecky svetonáhľad v pravom slova smysle, vyvedený zo všetkých skúseností a poznatkov ľudstva a overený praxou. Jeho stromcovia, M a r x a E n g e l s, vedeli už pred sto rokmi vyložiť pravdivo zákonitosti spoločenského vývinu, vznik a rozvoj kapitalizmu, zákony triedneho boja za kapitalizmu a vedecky bezpečne predpovedať jeho zánik. Marx a Engels ďalej ukázali, že proletariát sa zásadne líši od ostatných tried v dejinách, a to tým, že odstraňujúc kapitalistickú formu vykorisťovania likviduje vykorisťovanie vôbec.

Už sme vysvetlili, že zo samej podstaty marxizmu vyplýva, že nie je dogmatický. Pre osvojenie si najpokročilejšieho a jedine vedeckého svetonáhľadu, dialektického a historického materializmu, vždy budú mať svoj význam geniálne diela M a r x a a E n g e l s a. No dialektický a historický materializmus je svetonáhľadom, ktorý sa ďalej rozvíja v súvislosti s revolučnou praxou. Na rozdiel od svetonáhľadových sústav minulosti marxistická filozofia nie je čosi uzavreté a neschopné ďalšieho zdokonaľovania a obohacovania. Tejto úlohy, rozvinúť vedecký socializmus vzhľadom na nové materiálne podmienky a konkrétnu historickú situáciu, podujal sa L e n i n a S t a l i n. Kým učenie Marxa a Engelsa vzniklo v období priemyselného kapitalizmu, bolo treba ďalej rozpracovať toto učenie v období imperializmu a proletárskych revolúcií. Túto úlohu geniálne

rozriešil Lenin, ktorý vedecky presne analyzoval a formuloval podstatu imperializmu ako posledného štádia kapitalizmu, ktorý vytvoril učenie o strane, o diktatúre proletariátu, o podmienkach a formách budovania socializmu. Lenin ďalej podstatne prehĺbil dialekticko-materialistickú teóriu poznania, vypracoval náuku o vzťahu medzi relatívnou a absolútnou pravdou, majstrovsky analyzoval krízu prírodných vied atď.

Ďalšie prenikavé rozvedenie a zveľadenie odkazu klasikov marxizmu-leninizmu v epoche všeobecnej krízy kapitalizmu a vzniku socialistickej spoločnosti v Sovietskom sväze je historickou zásluhou **Stalina**. Odkaz klasikov marxizmu-leninizmu Stalin rozvinul na vyšší stupeň dialektickej jednoty teórie a praxe, ako to odpovedalo novým skúsenostiam triedneho boja proletárskej revolúcie a výstavby socializmu v Sovietskom sväze. Stalin podal celistvý a sústavný výklad základov marxistickej filozofie, rozvinul Leninovu náuku o imperializme a proletárskej revolúcii, o národnostnej a koloniálnej otázke, o spojení robotníkov a roľníkov, o úlohe inteligencie, o možnosti víťazstva a výstavby socializmu v jednej krajine, o socialistickej industrializácii, o kolektivizácii roľníckeho hospodárstva, o štáte v dobe socializmu, o vojenskej vede a komunistickej strane. Svojím tvorivým géniom Stalin prenikave obohatil marxizmus-leninizmus na základe rozsiahlych skúseností, ktoré mu poskytovala doba, v ktorej žil, zápasil a v ktorej takým výrazným spôsobom účinkoval. Jeho ideový prínos najlepšie potvrdila životná prax a veľké úspechy v revolúcii, vo vnútornej výstavbe Sovietskeho sväzu i vo skvelom víťazstve nad fašistickým útočníkom vo Veľkej vlasteneckej vojne.

Sovietska veda a filozofia, o ktorú sa Stalin tak nesmrteľne záslúžil, je silná ako nijaká iná veda a filozofia. Je to tak preto, lebo správne odzrkadľuje dialektiku materiálneho sveta, lebo je organicky spätá s ľudom, ktorému nezištne slúži v záujme socialistickej vlasti.

Dialektický materializmus je ideológiou robotníckej triedy, no na rozdiel od filozofií iných tried v dejinách jej cieľom je beztriedna spoločnosť. Preto sa ideológia robotníckej triedy v epoche socialistickeho zriadenia stáva svetonáhlľadom celej pospolitosti.

Ukázali sme, že robotnícka trieda je jediná schopná rozvíjať vedu, ktorá všestranne a pravdivo vyjadruje skutočnosť, pretože jej cieľom je odstránenie vykorisťovania a oslobodenie človeka. Kým socialistická veda, ako sa rozvíja v Sovietskom sväze, kráča vpred cestou pokroku a rozvíja ďalej a na vyšší stupeň všetky veľké poznatky a skúsenosti minulých vekov, buržoázna ideológia dnes, na sklonku kapitalizmu, popiera realitu, uniká do subjektivismu a iluzionizmu, prípadne otvorene predpovedá zánik ľudskej spoločnosti. Aký celkom

iný obraz poskytuje sovietska veda, ktorá má veľké poslanie v budovaní novej spoločnosti, ktorá kráča cestou vedúcou k veľkým cieľom, aké si môže klásť len oslobodené ľudstvo!

Dialektika poznania.

Na veľkú základnú otázku filozofie, na otázku vzťahu bytia a myslenia, moderná progresívna veda bezpečne odpovedala v tom smysle, že materiálne bytie, materiálna príroda je prvotná. Zo všetkých poznatkov o živote na zemi a jeho vývine, ku ktorým dospela veda, jednoznačne vyplýva, že len v neskorších fázach vývinu zeme sa objavila živá hmota a potom mysliaci človek. Nasvedčujú tomu shodne významné objavy jednotlivých vedeckých odborov: geologie, paleontologie, vývinovej biologie, antropologie, archeologie, etnologie primitívnych spoločností, porovnávacej anatomie atď. Už Engels anticipoval mnohé neskoršie objavy o hominizácii najvyšších antropoidov.

Spoločenský vývin je dielom živých a aktívnych ľudí. Aktivita ľudí vyviera nepochybne z biologickej potreby, vyznačujúcej všetky živé tvory, no konkrétne tvary tejto potreby nie sú spontánne, ale sú určené danými hmotnými, existenčnými podmienkami. Ideologie, náhľady ľudí nie sú najzákladnejšou hybnou silou dejinného utvárania, keďže sú čímsi podnecované a motivované. Niet pochybností, že filozofické, sociálne náhľady a teórie sú dôležitou hnacou (prípadne hamujúcou) silou dejín v službách politickej aktivity jednotlivých spoločenských tried, no chybné by bolo nazdávať sa, že sú suverénnou a nepodmienenou ženúcou silou. Keďže spoločenské bytie určuje spoločenské vedomie, je zrejmé, že hoci význam ideológií v spoločenskom rozvoji je nepodceňovateľný, primárnu dôležitosť pre tento rozvoj majú dané materiálne podmienky života, daná hospodárska základňa. Spoločenské prevraty, jednotlivé historické epochy teda nie sú dôsledkom pôsobenia ideí a svetonáhľadov, ako údajne rozhodujúcich a určujúcich činiteľov dejín, ale naopak, zmeny v hospodársko-spoločenskom dianí, skrášajúce rozpory v sociálnej štruktúre, determinujú ideologickú tvorbu, ktorá do politickej aktivity zasahuje ako regulačný činiteľ, urýchľujúci alebo spomaľujúci nastávajúcu spoločenskú premenu. Pri všetkých složitostiach, zvláštnostiach, zdanlivej nepravideľnosti a výlučnosti kultúrneho vývinu, tento vývin sa javí zákonitým a v konečnom dôsledku závislým od dejinnej línie ekonomického rozvoja a hospodárskych prelomov, ak ho sledujeme z istého odstupu a ak skúmame dominantné vlastnosti celých kultúrnych epoch. Teda jednotlivé kultúrne oblasti vynorily sa iba priebehom

dejín a diferencovali sa zo základnejších aktivít človeka. Najzákladnejšou aktivitou spoločenského človeka je tvorba samých existenčných prostriedkov a spoločensko-organizačných vzťahov. Kultúrne oblasti, ktoré sa z týchto základných činností diferencovali, pôsobia však aj spätne a ovplyvňujú ďalší vývin samých týchto základných funkcií. Jednako podstatnými vývinovými silami sociálnymi zostávajú aj naďalej tieto základné aktivity ľudskej existencie. Ideový materiál, zanechaný predchodcami, vyvíja sa ďalej tým smerom, akým to dovoľia a určujú životné podmienky ľudskej spoločnosti.

Nijaké naše poznatkové sústavy a pojmové kategórie, pôvodné mytológie, filozofické školy, vedecké prúdy, politické ideológie atď., nie sú nezávislé a primárne dané, ale sú historicky podmienené rozvojom reálneho sveta a človečenstva. Všetko kultúrne utváranie je určitým spôsobom, čo aj sprostredkovaným, závislé od existenčných podmienok spoločnosti a ich vývinu. Čiže základným životným podmienkam ľudskej spoločnosti určitým spôsobom odpovedajú jej ideové štruktúry a jej kultúrne ustanovizne. No neslobodno zabúdať, že keď sa už raz jednotlivé kultúrne a ideové oblasti daly do pohybu, vlastnosti ich vývinových etáp nezávisia výhradne len od prítomne daného stavu hospodárskej základne, ale aj od špecifických a dejinne nadobudnutých črt samých týchto oblastí. Engels vrazil, že aj moderný socializmus musel najprv nadviazať na daný myšlienkový materiál, i keď jeho korene tkvety akokoľvek hlboko v súčasných hospodárskych skutočnostiach. Pravda, vedecký socializmus je schopný ďalšieho rozvoja, vie vyhovovať novým podmienkam a tak umožňovať racionálnu sociálnu prax.

Už Engels vyložil, ako sa zrodil a utváral štát v závislosti od hospodárskej základne. Štátny aparát sa vždy tak formoval, aby bol schopný čo najdokonalejšie vyjadrovať záujmy hospodársky vládnucej triedy, ktorá pomocou neho uplatňovala aj politickú moc. No nielen štát, ale aj celá ideologická nadstavba, právo, filozofia, etika, vedy, umenie atď. sú vo svojom utváraní podmienené hospodárskym vývinom spoločnosti, ako to dokázali Marx a Engels. Vedecký socializmus odhalil ako pustú fantastiku náhľad, že niektoré idey sú vrodené, že sa rodia spontánne v niektorých hlavách a že nevyvierajú z praxe a skúseností, zo záujmov, podmienených danou konkrétnou situáciou. Lenin ukázal, že ľudia vždy budú obeťami sebaklamu, ak sa nenaucia za ideami vidieť reálne triedne záujmy.

Keďže spoločenské bytie určuje spoločenské vedomie, najvýznamnejšiu a určujúcu silu v spoločenskom vývine má existenčná, hospodárska základňa spoločnosti. Ako to formuloval Marx, hmotné výrobné sily spoločnosti sa dostávajú na určitom stupni svojho roz-

voja do rozporu s existujúcimi výrobnými vzťahmi, čiže so vzťahmi vlastnickými, v rámci ktorých sa až dotiaľ vyvíjali; tieto vzťahy sa prevracajú a z vývinových foriem výrobných síl sa stávajú ich okovami; v tom čase nastáva obdobie sociálnej revolúcie; so zmenou hospodárskej základne prebieha rýchlejšie či pomalšie prevrat v celej ohromnej nadstavbe. Nadstavba je teda určovaná hospodárskou základňou, no veľmi složitým spôsobom, tým složitejším, čím je daná ideologická oblasť vzdialenejšia od materiálnej bázy.

Vedomie sa zrodilo a ďalej vyvíjalo v dejinách ľudstva ako nástroj v službe človeka. Je pochopiteľné, že primitívne, pôvodné poznatky odzrkadľovali a vyjadrovaly zákonitosti objektívneho sveta veľmi nedokonale, ako to zodpovedalo situácii, keď človeka ešte ovládli živelné pôsobiace prírodné sily. Možno povedať, že myšlienková činnosť utvárala sa tak, aby slúžila potrebám človeka, aby postihovala konkrétne súvislosti a aby takto slúžila životu, jeho udržaniu a rozvoju. Z praktického pôsobenia na existenčné prostredie prehlbuje sa naše konkrétne poznanie a z tohto opäť sa zdokonaľuje prax. To je zásadne možné len preto, že subjekt a objekt, poznatok a poznávaný predmet nelišia sa od seba absolútne, že medzi poznaním a vonkajším svetom je niečo spoločného. Teda vedomie nie je len subjektívnym stavom. T. P a v l o v vraví, že keby vedomie, psychično bolo absolútne postavené do protikladu tela, v nijakom prípade by nebolo schopné nadviazať spojenie s telom; psychično, ktoré by bolo absolútne netelesné, bez aktivity a energie, nemohlo by vyvolávať premeny mozgu a samo podstúpiť reálne premeny.

Je pravda, že myslenie a poznanie je špecifickou aktivitou človeka a že hranice tejto špecifity sú hranicami, ktoré rozdeľujú poznávací subjekt od poznávaného reálneho objektu. No poznanie v podstate nie je samoúčelné, ono sa vyvíja v dialektickom vzťahu k praktickej aktivite človeka. V dôsledku toho poznanie je subjektívne, ale súčasne aj objektívne natoľko, nakoľko verne vyjadruje zákonitosti objektívnej skutočnosti.

Východiskom a žriedlom všetkých našich poznatkov je smyslová skúsenosť, počítky a vnemy, ktoré priamo odzrkadľujú predmety materiálneho sveta. V historickej dialektike praxe a poznania postupne spracúvame svoje elementárne poznatky vo všeobecné poznatky, pojmy a zákony, ktoré nevyjadrujú a neodzrkadľujú už len povrch objektívnej skutočnosti, ale odrážajú a zachycujú aj hlbšie súvislosti a zákonitosti materiálnej skutočnosti. Môžeme povedať, že prax je hybnou silou rozvoja poznania a overovateľkou jeho objektívnej nosnosti. V historickej dialektike myslenia a praktického konania človek poznáva svet stále hlbšie a súčasne stále dokonalejšie ovláda

objektívne sily a zákonitosti reálnej skutočnosti. Takýmto spôsobom účasť zákonitosti materiálneho sveta v našich poznatkoch neustále vzrastá a hranice poznania sa ustavične posunujú dopredu.

Vidíme teda, že záruka objektivity všetkých našich poznatkov, ktoré sme prevzali, prepracovali a zdokonalili, je v konkrétnej praxi. Objektivita nášho poznania vzrastá, ak ho prehľbujeme v neprestajnom vzťahu ku konkrétnej, materiálnej báze. Takto konkrétny svet vývinom vedy sme schopní ponímať vždy hlbšie, úplnejšie a priľichavejšie. Nové praktické objavy majú za následok zdokonalenie teórií a nové, zdokonalené teórie pomáhajú hlbšie a presnejšie ponímať fakty. **Stalin** napríklad rozvinul filozofický odkaz klasikov marxizmu-leninizmu na vyšší stupeň dialektickej jednoty teórie a praxe, ako to odpovedalo novým skúsenostiam triedneho boja, proletárskej revolúcie a výstavby socializmu v Sovietskom sväze.

Človek je teda síce determinovaný danými existenčnými podmienkami, no svojou uvedomelou aktivitou mení tieto podmienky a postupne si ich podrobuje. A význam subjektu vzrastá, čím dokonalejšie poznáva a ovláda predtým tak živelné pôsobiace zákonitosti prírodného a spoločenského diania.

Marxizmus je tvorivá a nedogmatická náuka. Podľa nej problém poznania nemožno stavať staticky, ale dynamicky, t. j. v smysle smerovania k dokonalej pravde v dialektike poznania a praxe. Pritom je dôležité všimnúť si, že skutočne pokrokovú prax a naozaj objektívne poznanie, aké len možno dosiahnuť v daných historických podmienkach, rozvíjajú vždy len tie triedy, ktoré posunujú vpred celkový spoločenský vývin. To znamená, že pri hodnotení vedeckých poznatkov musíme vždy prizerať na ich funkcie v daných sociálnych súvislostiach.

Možno povedať, že už smyslové vnemy odzrkadľujú objektívny, materiálny svet, i keď nie ešte v jeho vnútorných súvislostiach, zákonitostiach a vlastnostiach. Hoci každý smyslový vnem je subjektívnym odrazom sveta, práve preto, že je odrazom, participujú v ňom aj objektívne vlastnosti materiálnej skutočnosti. Poznanie a najmä vedecké poznanie nie je jednoduchým odrazom viditeľného a hmatateľného jestvovania materiálnych predmetov, ale je procesom zovšeobecňovania jednotlivých poznatkov, utvárania pojmov, abstrákt a zákonov, ktoré približne verne odzrkadľujú vnútorné vzťahy, súvislosti a zákonitosti vecí. Pravda, iba v dialektickom procese od jedinečných faktov k všeobecným súvislostiam, a naopak, je záruka skutočného približovania sa k objektívnej pravde.

Ak teda chceme dosiahnuť naozaj objektívne poznatky o reálnych zákonitostiach, smyslové zachytenie povrchu jednotlivých pred-

metov nestačí, ale treba ich spracúvať v abstrakčnom, rozumovom procese. V poznávacom pochode sa pojmy zmocňujeme aj všeobecných zákonitostí reálneho diania, na ktorých participujú jednotlivé konkrétne predmety a javy. Poznanie teda nie je bezprostredným aktom odzrkadlenia, ale procesom vzniku abstrakcií a pojmových kategórií, ktoré vyjadrujú zákonitosti reálneho diania a štruktúrnu dialektiku vonkajšieho sveta. Engels neraz upozorňoval, že predstavy a pojmy treba chápať ako články vo vývinovom procese poznania spoločenského človeka a že iba v tomto smysle možno vecne uvažovať o odzrkadľovaní skutočnosti v našich poznatkoch. Aj T. P a v l o v vraví, že vedecké poznanie (myslenie pomocou pojmov, kategórií a zákonov) je skutočne vedecké len vtedy, keď naša myšlienka, vychádzajúca zo smyslove bezprostredného, vniká do podstaty, ktorá nie je daná bezprostredne (podstatné vzťahy a zákonitosti), ale nie aby tam zostala, ale aby sa vrátila späť k javom, k jednotlivému, čo sa teraz už javí jasné, určené, vysvetlené pomocou podstatného, všeobecného zákona. Teoretický postoj, vybudovaný primárne na smyslových danostiach, takto objasňuje charakter javových, konkrétnych faktov.

Keď prihladneme napríklad k vývinu fyziky, keď si všimneme pokroky, ktoré urobila fyzika od čias Galileiho a Newtona, vidíme, že prenikala hlbšie a hlbšie do poznania reálneho, materiálneho diania. To sa najlepšie potvrdzuje technickým využitím fyzikálnych poznatkov, teda dialektikou praxe a teórie. I keď sa všetky pokroky fyziky dosiahly z podnetov konkrétnej bázy, z popudov experimentálnej oblasti, jednako fyzika stále viacej stráca svoj bezprostredný konkrétny výzor a stáva sa stále abstraktnejšou a vzdialenejšou od roviny smyslových vnemov. Nakoľko však technická prax potvrdzuje správnosť mnohých fyzikálnych objavov, nech by sa javily hocijako abstraktné, je nepochybné, že kým sa fyzika kedysi javila adekvátnejšou bezprostredne vnímateľnému povrchu reálneho sveta, moderná exaktná fyzika oveľa vernejšie zvyrazňuje hlbokú dynamickú štruktúru sveta. To potvrdil aj L e n i n, podľa ktorého moderná pokroková veda, ak sa vzdaluje od konkrétnej základne, súčasne sa aj približuje k podstate reality a zvyrazňuje ju hlbšie a úplnejšie. Iba touto cestou môžeme vždy diferencovanejšie a hlbšie zachycovať zákonitosti reálneho diania a podstatnú štruktúru vonkajšej skutočnosti. Platnosť našich poznatkov je vždy výrazom dosiahnutej vývinovej etapy dialektiky teórie a praxe. Vzrastanie účasti zákonitostí vonkajšieho sveta na relatívnej ľudskej pravde potvrdzuje stále prenikavejšie spoločenská prax.

O pojme podstaty vyslovil sa T. P a v l o v takto: Každý reálny vzťah a každá reálna forma a zákonitosť vyjadrujú v určitom smysle

a do určitej miery aj podstatu, majú určitý podstatný obsah, podstatný charakter, úlohu a význam a nie sú jednoducho vzťahom, jednoducho formou, zákonom. Preto E n g e l s hovoril, že priestor a čas ako základné formy prejavu každej hmoty vždy vyjadrujú aj jej najhlbšiu podstatu, jej určenie ako bytia, jej hmotnosť. Teda vzťah a to, čo je vo vzťahu, tvoria dialektickú jednotu, vzájomne sa podmieňujú, rozlišujú sa i prestupujú sa.

Kedže problém poznania a pravdy nemožno klásť staticky, je zrejmé, že pojmy, teórie a zákony, slovom, vedecké abstrakcie nesieme ponímať ako stápnuté, ale musíme ich chápať ako momenty dialektického procesu zmocňovania sa objektívneho sveta poznávacím subjektom. Z toho ďalej vyplýva, že odzrkadľovanie, odrážanie zákonitostí reálneho sveta v našich pojmových kategóriách musíme chápať ako vývinový proces, v ktorom účasť objektu v ľudskom subjekte poznania postupne vzrastá. Miera a kvalita tejto účasti sa prejavuje v praktických dôsledkoch našich poznatkov.

L e n i n venoval veľa pozornosti otázkam teórie poznania a vo viacerých svojich dielach analyzoval dialektickú podstatu poznania. Z jeho prenikavých rozborov vychodí, že poznanie je dialekticky protirečivé a súčasne jednotou poznatku a poznávaného objektu. Takýmto spôsobom Lenin mohol správne vystihnúť podstatu aktu poznania, jeho relatívnosť i absolútnosť, konkrétnosť i abstraktnosť, jednotu formy a podstaty, teórie a praxe atď. Ako to Lenin vyjadril, poznanie tvorí dialektickú jednotu protirečení aj v tom smysle, že postihuje nielen hmatateľný povrch existujúceho sveta, ale aj jeho podstatný substrát. Do poznania podstaty materiálneho sveta môžeme vnikáť len prostredníctvom smyslového vnímania, no pomocou abstraktného poznania zasa lepšie ponímame bezprostredne konkrétne javy, s ktorými sa stretávame. Na bezprostredných konkrétnych javoch participuje zákonitá podstata skutočnosti, a len preto konkrétne vnemy môžeme pojmove spracúvať. No abstraktné poznanie predovšetkým odzrkadľuje podstatné zákonité vzťahy a vlastnosti vecí. Lenin povedal, že myslenie postupujúc od konkrétneho k abstraktnému nevzdaľuje sa, ak je *správne*, od pravdy, ale sa k nej približuje; abstrakcia *hmoty*, prírodného zákona, abstrakcia *hodnoty* atď., slovom, všetky vedecké (správne, vážne a nie nesmyselné) abstrakcie odzrkadľujú prírodu hlbšie, vernejšie, úplnejšie; od živého pozorovania k abstraktnému mysleniu a *od neho k praxi* — taká je dialektická cesta poznania *pravdy*, poznania objektívnej skutočnosti. Ako vidíme, Lenin tu ukazuje dialektickú cestu poznania ako cestu od živého pozorovania k abstraktnému mysleniu, ktoré odzrkadľuje objektívnu skutočnosť úplnejšie a adekvátnejšie, a od tohto zasa k praxi. Teda odzrkadľovanie skutoč-

nosti v našich poznatkoch nesmieme chápať strnule a mechanicky, ale ako složitý dialektický proces, v ktorom stávame sa schopnými stále dokonalejšie a priliehavejšie svojimi predstavami a pojmami postihovať kvality a zákonitosti vonkajšieho sveta.

Ako vidíme, abstraktné myslenie odzrkadľuje všeobecnejšie a podstatnejšie vzťahy a súvislosti objektívneho sveta. Sama schopnosť abstraktného myslenia je podmienená a vyvolaná dialektickými rozpormi v materiálnom živote spoločenského človeka. Táto schopnosť, raz nadobudnutá, môže sa však uplatňovať aj takým spôsobom, ktorý nielenže neprispieva k spoločenskému pokroku, ale ho aj hamuje. L e n i n upozornil, že v abstraktnom myslení je už daná teoretická *možnosť* upadnutia do idealizmu, ktorý sa prejavuje v určitých spoločensko-historických podmienkach. Takto v idealizme abstraktné myslenie sa mení na hlásanie duchovnej podstaty sveta a pod. T. P a v l o v hovorí, že aktivitu vedomia idealizmus premieňa na absolútnu, ničím neohraničenú slobodu a jeho tvorivú silu chápe ako schopnosť nielen inak utvárať alebo radikálne meniť svet, ale jednoducho ako schopnosť svet tvoriť a na ten alebo iný mystický spôsob budovať svet zo seba samej, pripisovať mu základné formy existencie a určovať mu objektívny charakter. V skutočnosti abstraktné myslenie sa uplatňuje pre pokrok ľudstva, len keď je v živom a konkrétnom vzťahu s ľudskou praktickou činnosťou. Len vtedy sa stáva bohatým, konkrétnym a odráža materiálnu skutočnosť v jej všestrannosti. T. Pavlov vraví, že na rozdiel od živých a mobilizujúcich ideí, skršajúcich v dialektike poznania a praxe, metafyzické fixné idey sú jalové, bez skutočne aktívnej potencie a dostávajú svojich vyznavačov skôr alebo neskôr do tragických konfliktov s realitou.

No ak s jednej strany metafyzickí racionalisti sú vzdialení od objektívnej pravdy, s druhej strany odchyľujú sa od nej aj vulgárni empirici, ostávajúci na povrchu vecí. Je to tak preto, že objektívna pravda nie je ani čistou abstrakciou, ani bezprostredným opisom vecí. Neslobodno zabúdať, že všeobecno sa všade nachodí v jednotlivom a osobitnom, že konkrétne rozmanitosti sú vždy formou prejavu podstaty vecí. A tak objektívnosť myšlienkových abstrákt je zásadne determinovaná prítomnosťou všeobecnosti v konkrétnych jednotlivostiach. Teda len v dialektickom postupe od jedinečných a konkrétnych faktov k abstraktným súvislostiam a naopak, ako sa to javí v ľudskej praxi, je záruka skutočného približovania sa k objektívnej pravde. A tak vývinom vedy od javového povrchu vecí vnikáme do podstatnej štruktúry vecí a odhaľujeme vždy dokonalejšie vnútorný obsah objektívnej skutočnosti.

Teda smyslové dáta majú sice základnú úlohu v poznaní, no to

nevyklučuje dôležitosť abstraktného myslenia. Diferencované teoretické myslenie, vyvedené z praxe, sa vždy prenikavejšie uplatňuje pri výskume konkrétnej skutočnosti, ktorá — složitejšie pozorovaná a manipulovaná — dáva potom významnejšie podnety k teoretickému a praktickému zmocňovaniu sa sveta.

Takto sa uchránime pred skeptickým relativizmom ako aj pred každým dogmatizmom abstraktnej istoty. L e n i n vraví, že v subjektívizme a v sofistike relatívne je len relatívne a vylučuje absolútne. Ďalej hovorí, že rozlišovanie medzi relatívnou a absolútnou pravdou je natoľko „neurčité“, že veda nedovoľuje premeniť sa na dogmu v zlom smysle toho slova, na niečo mŕtve a skostnatelé, no je zároveň natoľko „určité“, že umožňuje čo najrozhodnejšie a nenávratnejšie ohraničiť sa proti fideizmu a agnosticizmu, proti filozofickému idealizmu a proti sofistike prívržencov Humea a Kanta.

Poznanie obsahuje relatívne prvky, jednako je odrazom objektívneho sveta, odrazom, ktorý v historickej dialektike nadobúda vždy pravdivejšie črty. Radikálny relativizmus však zabsolutňuje relatívnosť poznania. Podľa neho nie je absurdné tvrdenie, že zemeguľa stojí a celý vesmír sa krúti okolo nej. Takto končí relativizmus v subjektívnom idealizme.

Len živá a zdokonaľujúca sa prax teda chráni naše poznanie tak od nihilistického relativizmu, ako aj od dogmatizmu, ktorý pokladá naše poznatky za stuhnuté, nezmeniteľné a absolútne. Veda takto pochopená je nielen sústavou teoretických, pojmových poznatkov, ale zároveň metódou poznania, spôsobom, ako treba skúmať prírodné a spoločenské zákonitosti a ako možno prakticky zhodnotiť výsledky tohto výskumu. Vedecké poznanie je teda nekonečný dialektický proces, v ktorom vždy dokonalejšie postihujeme reálne dianie, jeho súvislosti a zákonitosti. Pritom máme na mysli celú historickú púť ľudského poznania v jej složitosti, v jej jednote, rozporoch i zápasoch a v súvislosti s rozvojom celej materiálnej a spoločenskej skutočnosti. To znamená, že vedecké poznanie je vo svojom rozvoji podmienené aj hospodársko-spoľensky. Veď veda sa utvára koniec-koncov z materiálnych popudov ako nástroj tvorivého menenia sveta. Môžeme povedať, že v tej miere, v akej sa veda osvedčuje v progresívnej spoločenskej, prípadne spoločensko-triednej praxi, je pravdivá i objektívna.

Poznanie a osobitne tiež vedecké poznanie je nekonečným procesom a dané všeobecné poznatky sú len momentami a zástavkami v tomto procese. Ako to vyslovil L e n i n, shoda myšlienky s predmetom je proces. Preto vravíme, že vedecké poznatky nie sú definitívne pravdivé, ale sú objektívne pravdivé, ak sme ich zostrojili s rešpektovaním všetkých do dneška dosiahnutých kritérií adekvátneho pozna-

nia. Naše poznatky majú síce iba relatívny charakter pravdivosti, no praktické, progresívno-praktické úspechy, ktoré s vývinom a zdokonaľovaním vedy pribúdajú, potvrdzujú zároveň ich rastúcu objektivnosť. Engels vravel, že naše poznatky majú síce len podmiennečnú platnosť, no neprestávajú sa zdokonaľovať vďaka úsiliu celých generácií, pravda, bez výhľadu, že by sa kedy dosiahla absolútna pravda. Tvrdenie, že naše poznanie je bezmocne relatívne, že sa nepribližuje k dokonalej objektívnej pravde, znamená neschopnosť historicky a dialekticky nazerať na vedecké poznanie a znamená ďalej nesmyselne popierať jeho praktický význam. Práve praktické výdobytky vedy najlepšie dosvedčujú, že na každej relatívnej pravde participuje aj absolútna pravda. Teda zákonitosti diania a vývinu sveta v jednotlivých konkrétnych oblastiach skúmania vždy plnšie poznávame, vďaka dialektike pojmového poznania a skúsenosti, praxe.

Vo svojich výkladoch sme ukázali, že nielenže hmota je prvotná a vedomie druhotné, ale že okrem toho všetko vedomie, poznanie a myslenie je odrazom hmotnej skutočnosti. No ak je odrazom, nie je absolútnym odrazom: poznanie sa v historickej dialektike vyvíja a zdokonaľuje. Odraz či odzrkadlenie objektívnej skutočnosti v našom vedomí musíme teda ponímať historicky a dialekticky ako proces, ktorý vybieha z prvotných foriem myslenia k dokonalejšiemu chápaniu objektívnych zákonitostí sveta. Odraz musíme teda chápať ako složitý dialektický proces, ktorý je v triednej spoločnosti komplikovaný ešte zápasom protikladných záujmov.

Vedu vytvárajú ľudia, ktorí vždy nadväzujú na poznatky a ideologie rozvinuté v minulosti a ktorí žijú v istých hospodársko-sociálnych podmienkach. Vedecká pravda je teda relatívna predovšetkým už preto, že je podmienená spoločensko-historicky. No súčasne sa prehľbuje, stáva sa objektívnejšou a všestrannejšou v procese zápasu ľudí o lepšie poznanie a ovládnutie prírodných a spoločenských síl. Ako to formuloval T. P a v l o v, len prax najschopnejších a najprogresívnejších ľudí a tried, ktoré sú v súlade s objektívnym tokom samej ľudskej histórie, podmieňuje v danej spoločnosti a epoche najprísnejšiu možnú objektivnosť obecného, teoretického a historického poznania. T. Pavlov hovorí, že objektivnosť poznania sa svojím stanoviskom, záujmami, metódami a tendenciami nevyhnutne a hlboko líši u meštiaka a priemyselného robotníka.

K úvahám o dialektike poznania pripojíme záverom ešte niekoľko zásadných poznámok na okraj niektorých dnes veľmi živých a diskutovaných otázok teórie poznania.

Pokým ide predovšetkým o logiku, platí o nej v zásade to isté, čo o poznaní vôbec. Nakoľko sa logika ako vedecký nástroj osvedčuje

v progresívnej praxi, natoľko je adekvátnym odrazom skutočnosti. Vývin logiky, jej foriem, môžeme preto s náležitým porozumením sledovať len v súvislosti s dejinným rozvojom vedeckého poznania. L e n i n ponímal logiku nie ako vedu o vonkajších formách myslenia, ale ako vedu o zákonoch vývinu všetkých materiálnych, prírodných a psychických skutočností, ako vedu o vývine celého konkrétneho obsahu sveta a jeho poznania. Preto hovoril Lenin, že logika, gnozeologia (teória poznania) a dialektika sú v podstate jednou a tou istou vedou. Je jasné, že ak naše logické myslenie vychádza z nehybnosti, nemôže pochopiť pohyb v jeho dialekticky protirečivej podstate, ale že ho chápe len ako reťaz stavov. Aristotelský princíp totožnosti platí podmiennečne iba potiaľ, pokiaľ zachycuje len určitú fázu jednoduchého procesu. V skutočnosti A sa rovná a súčasne nerovná A . A tak vidíme, že formálna logika je len idealizáciou skutočnosti ponímanej staticky; v podstate taká istá je aj dnešná symbolická logika, čo by bola ako diferencovaná a abstraktná, ak sa odtrhuje od konkrétnej praxe a stáva čírou hrou symbolov a vzorcov. Dnes už bezpečne vieme a utvrdzujú nás v tom najnovšie významné objavy progresívnej vedy, že podstata objektívnej skutočnosti je protirečivá a dialektická. Preto musí byť taký i logický nástroj, ak má plne vyhovovať v praxi modernej vedy.

Pokým ide o problém kauzality a determinizmu, možno povedať, že platnosť príčinných súvislostí sveta je zdôvodnená práve tak, ako platnosť realistického ponímania sveta. Jednota sveta, jeho vývin, ako tomu nasvedčujú vedecké objavy a skúsenosti celých generácií, vedecké objavy a možnosť vedeckého predvídania, to všetko potvrdzuje tak správnosť materializmu ako aj platnosť kauzality ako všeobecného vedeckého postulátu.

Pri rozbore pojmu príčinnosti nesmieme zamieňať všeobecný postulát kauzality a zvláštne, osobitné konkrétne súvislosti, zisťované v jednotlivých vedeckých odboroch. Potom sa nemôže stať, aby sa z vyvrátenia niektorého osobitného kauzálného vzťahu uzatváralo na pád kauzálného princípu vôbec. Potom usudzujeme, že pád niektorého osobitného kauzálného zákona je len podnetom pre formulovanie nového a prepracovaného kauzálného zákona v postihnutej materiálnej oblasti.

Marxizmus teda nijako nepopiera kauzálnu determinovanosť materiálneho diania, no dôvodne tvrdí, že okrem všeobecných kauzálnych (rozumie sa, nie mechanických) zákonitostí platia pre každú kvalitatívne odlišenú materiálnu oblasť i osobitné kauzálné zákonitosti, ktorých formulácie v historickom procese vedeckého poznania s časom na čas prepracujeme a zdokonaľujeme. Napríklad v psychológii musíme rešpektovať všeobecné zákonitosti, ktoré platia o dianí a vý-

vine materiálneho sveta vôbec, no prejavujú sa tu tiež charakteristické zákonitosti psychického diania, ktorých formulácie s časom na čas rekonštruujeme.

Marxizmus ďalej vyžaduje rozbor *rozhodujúcich* príčin, podmienajúcich daný jav. Historicko-materialistickým rozborom objavila sa hospodárska báza ako rozhodujúca príčina spoločenského vývinu pri všetkom uznávaní aj iných činiteľov, ktorí spolu súvisia. Dialektická metóda ďalej zisťuje, že to, čo je príčinou, môže sa prevrátiť na následok, a naopak. Napríklad socialistické výrobné vzťahy napomáhajú rozvoj ľudskej osobnosti, ktorá vice versa nesmierne vplyva na rozvoj socialistického hospodárstva. Mechanistický ekonomický materializmus historickú úlohu osobnosti zaznával a spoliehal sa na ekonomickú živelnosť.

Ak platí zákonitá nevyhnutnosť diania ako primárny fakt, pojem náhody nesmieme ponímať ako metafyzický protiklad nevyhnutnosti, ale v súlade s pojmom dialektickej zákonitosti. O náhode hovoríme, kde neuplatňujeme zreteľ na dominujúce príčinné súvislosti, kde sa významné kauzálne súvislosti križujú a pod. Rozhodne vo vede, napríklad v historickej vede, nijako nemôžeme operovať indeterministickým poňatím náhody.

Z toho plynie, že ani pojem slobody nesmieme chápať nihilisticky ako protiklad pojmu zákonitosti. Možno povedať, že čím lepšie poznáme zákonitosti prírodného a spoločenského diania a tieto poznatky uplatňujeme v praktickom živote, tým sme slobodnejší. To znamená, že tým sme slobodnejší, čím racionálnejšie konáme v tomto progresívnom smysle. Účasť vedy a poznania zákonitostí sveta v našom konaní sa vývinom ľudstva stupňuje. V socializme, kde už niet pôsobenia slepých spoločenských síl, účasť vedy a poznania v praktickom živote je, ako sa rozumie, kvalitatívne i kvantitatívne prenikavejšia. Preto sme v socializme podstatne slobodnejší. Pravda, socializmus odstraňuje všetok nezdravý individualizmus, no nepopiera rozvoj individualít a osobností. V socializme sa teda bohato rozvíjajú individuálne schopnosti ľudí, no rozvíjajú sa a uplatňujú pozitívne, v smysle spoločensky-progresívnom tak, ako nikdy v dejinách.

O socialistickú kultúru.

Ideová a vedecká tvorba, ako sme videli, je vždy určitým spôsobom podmienená spoločenskou realitou a predovšetkým základnými materiálnymi činiteľmi sociálnej existencie a produkcie. Teda ak chceme skutočne objektívne zhodnotiť ideovú a vedeckú tvorbu, musíme vždy prizerať na jej reálnu podmienenosť v danom sociálnom kontexte.

O materiálnych podmienkach kultúrnej tvorby v kapitalizme Lenin napísal: V porovnaní s feudalizmom kapitalizmus bol nesporné historickým krokom dopredu na ceste „slobody, rovnosti, demokracie, civilizácie“; ale jednako kapitalizmus bol a ostáva sústavou námezdného otroctva, zotročením miliónov pracujúcich robotníkov a roľníkov nepatrnou menšinou moderných otrokárov, statkárov a kapitalistov; buržoázna demokracia zmenila len formu tohto hospodárskeho otroctva pri porovnaní s feudalizmom, vymyslela zvlášť znamenité rúcho pre toto vykorisťovanie, ale nezmenila a nemohla zmeniť jeho podstatu; kapitalizmus a buržoázna demokracia je námezdne otroctvo.

Cieľom kapitalizmu je najväčší možný zisk pre výrobcov a vede poskytuje kapitalizmus zásadne príležitosť, len keď mu prináša zisk. Naproti tomu cieľom socializmu je dosiahnuť čo najlepší život pre všetkých a tomu cieľu plne slúži aj veda a umenie. V tom je teda kvalitatívny rozdiel.

V spoločnosti rozčesnutej na triedy kultúrne utváranie nevyhnutne určujú konkrétne, politické záujmy tried, predovšetkým panujúcej triedy. V imperializme rozpory kapitalizmu dosahujú vrchol. Tieto rozpory musia sa odrážať v hlbokej kríze buržoáznej kultúry a ideologie. Materiálne záujmy dnešnej buržoázie nedovoľujú, aby jej kultúra vyjadrovala skutočnosť pravdivo v jej rozvoji a vývinovej tendencii. V podmienkach imperializmu buržoázna kultúra prináša deformovaný obraz skutočnosti, uniká od nej a vytvára si iluzívny svet. Tak je to podmienené okolnosťou, že éra hegemonie buržoázie chýli sa ku koncu. Ako príklad možno uviesť spoločenské vedy. Vedecký základ v týchto odboroch znamená ohrozenie buržoázneho zriadenia. Historický materializmus však odhalením triedneho charakteru buržoáznej spoločnosti ukázal konce meštiackeho zriadenia a dal robotníckej triede vedecký nástroj pre jej politické a sociálne zápasy. Medzitým buržoázne náuky zastieraly skutočné príčiny krízy meštiackej spoločnosti. Vieme, že heslá demokracie a humanity sa môžu zneužívať a skutočne sa aj zneužívajú a že nimi sa môžu maskovať najsebeckejšie záujmy buržoáznej triedy. Hlásanie humanizmu, v ktorom chýba požiadavka bojovať proti antihumanizmu, stáva sa frázou a zákernou demagogiou.

Je pochopiteľné, že je záujmom dnešnej buržoázie, aby veda neodhaľovala perspektívy spoločenského vývinu. Práve tak je pochopiteľné, že je záujmom socializujúcich štátov, aby veda pravdivo odhaľovala skutočnosť v jej vývinovej tendencii a aby sa vedecké objavy sprístupňovali širokým pracujúcim masám. Ak je záujem buržoáznej triedy udržiavať ľud v nevedomosti alebo ho mystifikovať, socializmus má životný záujem na tom, aby ľud pravdivo poznal zákonitosti spoločenského vývinu a aby sa oboznámil s perspektívami

svojho rozvoja. Je zrejmé, že jedine spoločenská trieda, ktorá sa utvorila v historickej dialektike ako protiklad buržoázie a ktorá je povolaná splniť revolučnú úlohu utvorenia nového spoločenského poriadku, môže mať bytostný záujem na tom, vidieť skutočnosť a budúcnosť pravdivo v celej jej složitosti. Preto len ona môže vytvoriť podmienky novej, vyššej epochy kultúrneho rozmachu.

Ak buržoázia predkladá svoje kultúrne produkty ako nadstrannícke a zaručene objektívne, nemôžeme jej to veriť, i keď časť buržoázie je o tom presvedčená. Ako každá kultúra, i tzv. čistá kultúra príslušníkov meštiackej triedy, má triedne korene. Socialistickí tvorcovia vedy a umenia sú o to úprimnejší a jasnozrivejší, že triedny charakter svojej tvorby priznávajú. Ak buržoázni ideológovia hlásajú nadstranníckosť svojej vedy a pýšia sa jej domnelou objektívnosťou, ktorá vraj vyplýva z jej beztriednosti, socialistickí myslitelia vyslovujú opačný názor, že totiž zreteľne triedny charakter socialistickej kultúry je *podmienkou* jej objektivity a pravdivosti. Vyslovujú to právom, lebo je to práve socialistická ideológia, filozofia, veda a kultúra, ktorá je jedine schopná vyvieť ľudstvo z marazmu, v ktorom sa nachodí dohasínajúca kultúra kapitalizmu.

Buržoázia heslom „objektivismu“ v skutočnosti maskuje svoje triedne záujmy. Na prvý pohľad je to azda paradoxné: ak buržoázia heslami nadstranníckosti kultúry, jej čistoty a nezávislosti fakticky prikrýva — i keď si to jednotlivci azda neuvedomujú — regresívne interesy svojej triedy, proletariát vyzdvihovaním stranníckosti svojej kultúry zdôrazňuje súčasne jej objektivitu, jej boj o pravdu. Taký je bytostný záujem proletariátu, povolaného realizovať epochu socializmu a odstrániť utláčanie človeka človekom. Toto utláčanie v triednej spoločnosti najväčšmi krivilo vzťah človeka k realite, prípadne od nej odpudzovalo.

Aby sme uviedli konkrétny príklad: kým buržoázia heslom „nadtriednosti“ a „nadstranníckosti“ pokrytecky maskuje záujmy svojej triedy, sovietska kultúra slúži pracujúcemu ľudu a priznáva to s pýchou. Pre sovietskeho kultúrneho pracovníka je priamo čťou, že môže slúžiť revolučnej prestavbe sveta. Sovietsky kultúrny pracovník si uvedomuje, že záleží na jeho ideovej a stranníckej vyspelosti, všíma si a rieši významné úlohy, ktoré mu predkladá prekvitajúca socialistická vlasť, a je hrdý na to, že ju svojou tvorbou a prácou napomáha.

Buržoázny vedec a umelec je však v podstatne inej situácii: nevidí východisko z biedy rozkladajúceho sa a zahŕňajúceho kapitalizmu, a preto sa zrieka triezveho rozumu, odvracia sa od sveta a popiera budúcnosť. Ako to vyslovil Ž d a n o v, tí predstavitelia buržoáznej literatúry, ktorí najprenikavejšie cítia, ako to je, prepadajú

pesimizmu, nie sú si istí zajtrajškom, velebia temnú noc, ospevujú pesimizmus ako teóriu a praxumenia. Už G o r k i j konštatoval, že skutočnosť triedneho poriadku spoločnosti obmedzuje slobodu rastu osobnosti, a preto osobnosť hľadá miesto a pokoj za hranicami skutočnosti. Zajatá myšlienka inteligenta sa, ako vraví, rozširuje na celý svet a výsledkom tohto subjektívneho idealizmu je filozofický pesimizmus, životný skepticizmus a iné myšlienkové patvary. Iný marxistický mysliteľ, L u k á c s, vraví, že pozornosť moderných buržoázných spisovateľov neobracia sa k vonkajšiemu svetu, k samému životu; pozorujú proces vlastnej reakcie na vonkajší svet a upadajú do celkom pasívneho pozorovania vlastného pupka; čím viac sa spisovatelia ocitajú pod vplyvom ideologickej depresie, čím viac sa osamocujú, tým neschopnejší sú preniknúť až k prameňom; upadajú do bahna subjektivistického ľubovôle. Lukács píše, že pred nástupom imperializmu ešte mnohí buržoázni spisovatelia podávajú síce len povrch života, ale predsa len život. No dnes sa z buržoáznej literatúry už takmer úplne vytratil vonkajší život, najmä spoločnosť a spoločenské zápasy. Lukács vraví ďalej, že géče, fabrikované pre široké pracujúce masy v imperialistických krajinách, podliehajú neobyčajne prísny predpisom (Hollywood); zato v umení, určenom pre potrebu meštiackych inteligentov, zasiahnutých krízou svojej triedy, uplatňuje sa abstraktná a negatívna sloboda, zrieknutie sa konkrétnej slobody. Väčšina moderných meštiackych spisovateľov sa zrieka poznania podstaty a hybných síl spoločnosti a skutočnosti, a v stále reakčnejšom imperialistickom svete sa snažia zachrániť len svoju abstraktnú zážitkovú a výrazovú slobodu.

Ako to vyslovil G o r k i j, opravdivá civilizácia a rýchly vzrast kultúry sú možné len vtedy, keď celá politická moc patrí pracujúcemu ľudu, a nie parazitom, ktorí žijú z cudzej práce. Preto nadŕžať proletariátu znamená nadŕžať vede.

Je jasné, že propagovaný objektivizmus buržoáznej kultúry je holou frázou. Nemožno očakávať *vedecký* rozbor kapitalistického zriadenia a zákonitostí jeho vývinu od zastancov tohto zriadenia. Naproti tomu robotnícka trieda má hlboký záujem na tom, aby čo najpresnejšie, všestranne a objektívne poznala dejinný proces a vyvodila z toho dôsledné uzávery. Všetko, čo je v záujme robotníckej triedy, jej zápasu o spoločnosť bez vykorisťovania, o mier, je súčasne v záujme vedy.

Nemýlime sa, ak povieme, že za pokrokové môžeme pokladať iba to, čo slúži odstráneniu vykorisťovania, uskutočňovaniu socializmu ako vyššieho, beztriedneho spoločenského poriadku. S tohto hľadiska musíme prekonávať všetky ideologické pozostatky kapitalistickej, triednej spoločnosti a vybojovať dôsledný zápas so všetkými zasta-

ralými, regresívnymi ideologickými vplyvmi. Musíme ho vybojovať, ak chceme, aby sa uskutočnil vyšší spoločenský poriadok, v ktorom človek prestáva vykorisťovať človeka, v ktorom sa v dôsledku toho človek stáva podstatne dokonalejším a kultúrnejším než kedykoľvek v dejinách.

Súčasná buržoázia nemá pred sebou nijaké vývinové perspektívy. Preto je jej kultúra v úpadku, preto nemôže vytvárať veľké a životné diela. Je pochopiteľné, že je eminentným záujmom dnešnej buržoázie, aby veda a spoločenské vedy zatieňovali perspektívy sociálneho vývinu. Je pochopiteľné, že sa veľkokapitalisti boja uvedomelého pracujúceho ľudu a že preto vymýšľajú a vyhľadávajú rozličné prostriedky na ohlupovanie a otravovanie nás hrbami krvákov a gangsterských filmov, že psychologicky ovplyvňujú masy rasovou propagandou, ohováraním Sovietskeho sväzu a ľudových demokracií, rozsievaním vojnovnej hysterie a pod.

Naproti tomu socializmus sa o uvedomelý pracujúci ľud opiera a za aktívnej účasti širokých mas sa vyvíja a zveľaďuje. Preto má socializmus životný záujem na tom, aby sa široké masy zapojily do kultúry, aby si veľké diela kultúry osvojili. Preto sa veda a umenie v socializme neseparujú od konkrétnych záujmov výstavby socialistickej vlasti, ale zaoberajú sa a inšpirujú otázkami, ktoré vyvierajú z budovateľských úloh socializmu. Preto tiež komunistické strany rozvíjajú dôsledný boj proti štvavej propagande imperialistických krajín a všetkým formám úpadkovej buržoáznej ideologie, hamujúcim rozkvet socialistickej kultúry.

Musí byť podozrivé, ak buržoázna kultúra obdobia imperialismu sa vydáva za objektívnu, čistú a nezávislú. V buržoáznom objektivizme sa skrýva snaha, aby sa nesmieriteľné skutočnosti smierily, prípadne aspoň uviedly do rovnováhy. Tak si počínal fašizmus, ktorý mýtom krvnej jednoty zastieral triedne rozpory a podobne si počína aj súčasný imperializmus, najmä heslom kozmopolitizmu. Anglo-americký kozmopolitizmus značí odmietanie pokrokových národných tradícií, zaznávanie svojráznosti jednotlivých národných kultúr, ich rozklad v prehnitej „kultúre“ imperialistickej buržoázie. Heslo kozmopolitizmu v podstate slúži záujmom imperialistických mocností oslabovať vôľu národov odporovať hospodárskemu tlaku a expanzii týchto mocností. Heslo kozmopolitizmu má za cieľ leskom veľkoburžoáznej kultúry omamovať široké masy, aby nevidely, že len socializmus dáva podmienky pre vyšší rozvoj materiálny i kultúrny. Koniec vykorisťovania človeka človekom nevyhnutne značí aj koniec vykorisťovania národa národom. Gorkij vraví v tejto súvislosti: opierajúc sa o všetko to, čo je hodnotné v starej kultúre, vyvíjajú

národy Sovietskeho sväzu svoje národné a predsa všeobecne ľudské hodnoty. Je známe, že diela svetovej tvorby sú klasické preto, že ich charakterizuje oddanosť k vlastnému národu. Teda nie buržoázny kozmopolitizmus, ktorý je len nástrojom imperialistickej agresie, ale proletársky internacionalizmus umožňuje harmonický rozkvet národných kultúr.

Lenin a Stalin často poukazovali na to, že národnostnú otázku neslobodno chápať ako samostatnú otázku, bez spojitosti so všeobecnou otázkou moci kapitálu, svrhnutia imperializmu a proletárskej revolúcie. Národnostná otázka slúži v rôznych dobách rôznym záujmom, nadobúda rozličné odtienky podľa toho, ktorá trieda a kde ju vyzdvihuje. Je jasné, že buržoázia rozumie národnými záujmami vlastné triedne záujmy, že buržoázna kultúra vyjadruje záujmy buržoáznej triedy, že nacionalistické heslá maskujú triedne ciele meštiactva. No každá národná kultúra triednej spoločnosti obsahuje aj prvky demokratickej a socialistickej kultúry, lebo v každom národe sú robotnícke a vykorisťované masy. Ich životné podmienky vyvolávajú do života demokratické a socialistické smýšľanie. A tomuto patrí budúcnosť, ono rozvíja ďalej najlepšie kultúrne tradície, ono odoláva rozkladnému vplyvu buržoáznej kultúry v období imperializmu. Preto dnešný boj tábora mieru, demokracie a socializmu proti imperializmu je nevyhnutne aj bojom socialistickej kultúry s „kultúrou“ zanikajúcej buržoázie. Treba vyzdvihnúť, že tento boj sa odohráva aj vnútri kapitalistických štátov.

Vlastenectvo Sovietskeho sväzu a socializujúcich demokracií nevyviera ako buržoázny nacionalizmus zo záujmov vykorisťovateľov, ale zo záujmu pracujúcich mas, ktoré sa už zbavily kapitalistických utláčateľov a ktoré neusilujú o podmanenie cudzích národov, ale rešpektujú a obhajujú práva všetkých národov na hospodársky a kultúrny rozkvet. Marx a Engels to vyslovili tak, že s triednym protikladom vo vnútri národov padá aj nepriateľský postoj národov voči sebe. Lenin učil, že proletársky internacionalizmus predpokladá plný rozvoj a rozkvet národných kultúr. Stalin nadviazal na Leninovu náuku a učil, že socialistické národy, zbavené národnej a triednej poroby, rozvíjajú všetky svoje pozitívne schopnosti a kultúru, socialistickú obsahom a národnú formou. Keď teda hovoríme o proletárskom a socialistickom internacionalizme na kultúrnom poli, nehovoríme o nejakom abstraktnom internacionalizme, ale o plodnom vzájomnom vplývaní naozaj progresívnych národných kultúr. Pritom toto vplývanie nie je mechanické, ale znamená tvorivé prepracovávanie cudzích prvkov na báze domácich spoločensko-dejinných podmienok. Každý vynikajúci kultúrny tvorca stojí na pôde domáceho vývinu,

ale je súčasne spracovávateľom a rozvíjateľom cudzích a svetových podnetov. O Sovietskom sväze možno povedať v tejto súvislosti, že národy SSSR opierajú sa o všetko, čo je vynikajúce v kultúrnych dejinách všetkých národov, a takto obohacujú a rozvíjajú svoje národné a súčasne všeobecne ľudské kultúrne hodnoty.

V čom je prednosť socialistickej kultúry pred všetkými kultúrami, ktoré poznáme v dejinách? V tom, že nie je nástrojom vykorisťujúcej triedy, v tom, že má optimálne podmienky svojho rozvoja, že na kultúrnej tvorbe je zainteresovaný celý národ a majú v nej aktívnu účasť široké masy ľudí. Socializmus neubíja vlohy a schopnosti nadaných mladých ľudí pre kultúrnu tvorbu, ale naopak, poskytuje im všetky podmienky pre uplatnenie a rozvinutie. Je známe, že pracujúce masy Sovietskeho sväzu neutrácajú svoje tvorivé sily v sociálnom zápole, ale uplatňujú ich pre materiálny i kultúrny vzostup svojej krajiny. Preto je sovietska kultúra životodarná.

Úlohou a poslaním socialistickej kultúry je odstraňovanie všetkých prežitkov buržoáznej ideológie, zachycovanie života v jeho podstate a odhaľovanie všetkých kladných momentov skutočnosti, ktoré treba rozvíjať a zdokonaľovať. Úlohou socialistickej kultúry je slúžiť socialisticému budovaniu. Preto nevyjadruje skutočnosť a život scholasticky a objektivisticky, ale v jeho revolučnom rozvoji.

Všimnime si ešte pojem humanity. Usilovať sa o humanitnú výchovu človeka bez súvislosti so základnými problémami spoločnosti, vykorisťovaním jednej triedy druhou, je nielen ilúzia, ale priamo v rozpore s konkrétnym smyslom pojmu humanity. Propagovanie abstraktnej slobody jednotlivcej ľudskej osobnosti je v podstate odvádzanie pozornosti od triedneho vykorisťovania a od militaristického imperializmu. Humanita sa pozitívne prejavuje a uplatňuje len tam, kde sa sústreďuje na záujem vykorisťovaných. Oproti buržoáznemu humanizmu je proletársky humanizmus revolučný, pretože nezabúda, ako to vyslovil T. P a v l o v, že sila je nielen „zlo“ alebo „násilie“, ale že použitá, kde treba a ako treba, t. j. s veľkou láskou k človeku a ľudskej kultúre, nepopiera, ale utvrdzuje ten vyšší humanizmus, ktorý nemá nič spoločného s epigonským, buržoáznym alebo maloburžoáznym humanizmom, ktorý objektívne odzbrojuje proletariát.

Konštatovali sme, že úlohou socialistickej kultúry je slúžiť socialisticému budovaniu. Aj u nás sa februárom 1948 vytvorily predpoklady pre budovanie socialistickej kultúry. Ani kultúra nesmie zostať za revolučnou aktivitou v ostatných sektoroch nášho života. So socialisticou prestavbou štátu, jeho hospodárskej a sociálnej základne, musíme uskutočniť aj prevratnú premenu človeka, jeho vlast-

ností a smýšľania. To znamená, že línia výstavby socializmu musí byť záväzná aj pre našu kultúrnu prácu.

Na IX. sjazde Komunistickej strany Československa roku 1949 bola vyslovená nádej, že socializačné úsilie sa stretne s porozumením u vedeckých pracovníkov, že česká i slovenská veda dostane sa na nové cesty, že vedeckí pracovníci si uvedomia, že veda nie je samoúčelná, že pochopia svoje nové a výsostne čestné poslanie v ľudovo-demokratickej spoločnosti. IX. sjazd KSČ predložil našim kultúrnym pracovníkom veľkú úlohu: napomáhať obetavé budovanie socializmu v našej krajine, pomáhať pri riešení rozličných konkrétnych otázok socialistickej výstavby. Smer práce vo všetkých oblastiach života je určený výstavbou socializmu, jej úlohami. Epocha, ktorej sme účastníkmi, vyžaduje azda väčšie pracovné vypätie. Socializmus sa prediera k úplnému víťazstvu a triumfu bojom proti starému poriadku, návykom a nerestiam. No je aj radostná a optimistická, pretože vytvára život bohatší, kultúrnejší a humannejší.

Rozvoj socialistickej kultúry predpokladá aj uvoľnenie ľudových síl, dosiaľ mrzačených kapitalizmom. Svrhnutie kapitalizmu a budovanie socializmu je podmienkou, aby sa mohli otvoriť dvere kultúry pred pracujúcimi masami, aby sa mohol rozbehnúť vzájomný, plodný vzťah medzi pracujúcim človekom a rozvojom kultúry. V tomto procese sa vyvíja a vychováva nový, socialistický človek, ruší sa rozdiel medzi telesnou a duševnou prácou, i medzi mestom a dedinou, a práca sa stáva pre každého radostnou, tvorivou a životodarnou.

Je povinnosťou všetkých uvedených kultúrnych pracovníkov, aby tento proces napomáhali. Je potrebné, aby slúžili ľudu, aby vychovávali ľudovú inteligenciu. Naši uvedomelí kultúrni pracovníci musia byť v živom spojení s budovateľským úsilím krajiny, musia si všimáť a prijímať podnety zo všetkých naliehavých a aktuálnych problémov a tieto problémy riešiť. Je to nevyhnutné, ak naši kultúrni pracovníci nemajú upadnúť do izolovanosti, ak sa nemajú stať zbytočnými, ak sa nemajú spreneveriť svojmu výsostnému poslaniu. Ako nedávno povedal L. Š t o l l, dnes sa pred nami rozprestiera nekonečne veľké nezorané pole úloh: budovateľských, hospodárskych, politických, právnych, ideologických, historiografických a vôbec vedných vo všetkých odboroch nášho života; nikdy pred žiadnou generáciou nestálo toľko veľkých a krásnych úloh a toľko možností, ale ani toľko uznanlivej podpory spoločnosti a štátu.

S tým súvisí, že sa vo svojej práci nesmieme obmedzovať len na úzke odborníctvo, ale že musíme správne chápať súvislosti a významné vzťahy svojej odbornej práce s celou vyvíjajúcou sa skutočnosťou. Musíme mať pred očami socialistické budovanie ako celok a účinne sa ho

účastní aj na iných úsekoch, nielen vo svojej odbornej oblasti. Takouto účasťou nadobúdame schopnosť správne a hlboko vnikáť aj do podstaty problematiky svojho vlastného pracovného úseku. Lebo jej podstata má svoje korene v celej skutočnosti. Ani na súvislosť s praxou nesmieme dbať v smysle úzkeho odborného praktikizmu.

Je naozaj veľmi dôležité, aby si kultúrni pracovníci uvedomili spoločenské poslanie kultúry a praktický dosah vedeckej a umeleckej tvorby. Treba mať ustavične na pamäti, že v jednotlivých oblastiach vedeckej práce musíme riešiť také otázky a problémy, osvojiť si a uplatňovať také metódy práce a spôsoby vedeckej spolupráce, aké zodpovedajú budovateľskej aktivite v základných sektoroch nášho života. Nové a významné poslanie našej vedy podmieňuje, že sme dnes oveľa zodpovednejší za to, čo robíme a ako to robíme. Čoraz sa stáva zrejmejšie i kádom našich vedeckých pracovníkov, že dnes, keď sa hospodárske a sociálne sily rozvíjajú podľa premysleného a náležité zdôvodneného plánu, nemožno pripúšťať náhodnosť, neorganizovanosť a ideový chaos ani vo vedeckom živote. Veda, ktorá pomáha uveďmele zlepšovať materiálne i kultúrne podmienky nášho života, uplatní sa a dôjde uznania; práve preto sa môže rozvíjať tak, ako nikdy v minulosti. Naša veda musí byť teda v súlade s hospodárskym a spoločenským budovaním našej vlasti. Je dôležité, aby za ním nezaostávala, aby si pohotovo všimala všetko, čo je živé a aktuálne, čo sa rozvíja, aby riešila problémy, ktoré jej život predkladá. Aby kultúrni pracovníci vedeli úspešne splniť úlohy, ktoré im výstavba socializmu predkladá, je potrebné, aby si náležite osvojili svetonáhľad, na ktorom sú osnované tendencie spoločenského rozvoja, aby si hlboko osvojili marxizmus-leninizmus a aby ho vnášali do svojej práce. Je naozaj bezpodmienečne potrebné, aby sa naša veda vo svojej práci orientovala v línii jedine vedeckého svetonáhľadu, ktorým je marxistická filozofia. Len s touto podmienkou môže sa stať naša kultúrna práca plodnou a osožnou pre celý národ.

Súčasne však nesmieme zabúdať, že socializačným snahám sa vzpierajú staré predsudky a ideologické pozostatky kapitalistickej minulosti. Tieto pozostatky odumierajúcej triedy majú snahu húževnate sa držať aj vtedy, keď v hospodárskej oblasti zvyšky kapitalizmu sú už takmer likvidované. Treba ich likvidovať, kdekoľvek ich stretáme, no je potrebné, aby sme sa ich autokriticky sami zbavovali.

Ak chceme rozvinúť novú, socialistickú kultúru, musíme vychádzať z dejinných skúseností nášho pracujúceho ľudu, musíme nadväzovať na výdobytky našej kultúrnej minulosti, no musíme vyskúmať určujúce príčiny ich vzniku, zistiť ich triedny obsah, musíme ich kriticky prepracovávať s hľadiska marxizmu-leninizmu a s pri-

zeraním na konkrétne úlohy socialistickej výstavby našej krajiny. V. K o p e c k ý na IX. sjazde KSČ zdôraznil, že ak prísne rozhraničujeme ideológiu kapitalistickej minulosti a ideológiu novej socialistickej epochy, treba súčasne pozitívne hodnotiť každý čin, ktorým bol v minulosti podporovaný dejinný pokrok, obohatená naša národná kultúra alebo všeľudská vzdelanosť; pokrokové dielo minulosti predstavuje tradíciu, na ktorú nadväzujeme, vedomí si toho, že pokrokové idey minulých epoch vývinom zastaraly a vyznávať ich v ich pôvodnej podobe bolo by dnes zaostalosťou.

V riešení úloh, ktoré nám predkladá naša socializujúca pospolitosť, neoceniteľnou pomocou sú pre našich kultúrnych pracovníkov nesmierne dejinné skúsenosti národov Sovietskeho sväzu. V Sovietskom sväze sa už vyše 32 rokov vyvíja a buduje socialistická kultúra, ktorá slúži pracujúcemu ľudu. V Sovietskom sväze priebehom zápasu o socialistickú spoločnosť uskutočnilo sa gigantické dielo i na poli kultúry, z radov pracujúcich nás vyrástli široké kádre pokrokových vedcov a umelcov, sformovaly sa desiatky miliónov nových ľudí, príslušníkov socialistickej spoločnosti. Títo noví ľudia prejavujú bohaté a pozitívne verejné záujmy, s ktorými je v úplnom súlade ich osobný život, zbavený buržoázneho individualizmu a egoizmu.

Preto je potrebné, aby sme si pri svojej vedeckej a umeleckej práci sústavne všímali vynikajúce diela sovietskej kultúry a aby sme sa vo svojej odbornej a výchovnej práci o ne opierali. Pravda, vymoženosti sovietskej kultúry si nesmieme osvojovať mechanicky, ale tvorivo a s prizieraním na našu domácu konkrétnu problematiku. Nesmieme zabúdať, že nás v našej práci, neraz i neuvedomele, ešte hatí spôsob myslenia, ktorý sme si osvojili v nedávnej kapitalistickej minulosti. Preto je potrebné, aby sme boli sebakritickí, ak máme využiť skúsenosti a výdobytky sovietskych kultúrnych pracovníkov naozaj tvorivo a ak si ich máme aj zaslúžiť.

- F. Engels, *L. Feuerbach a vyústění německé klasické filosofie*, Praha 1932.
 M. Gorkij, *S kým idele, „majstri kultúry“?*, Bratislava 1949.
 F. Graus, *Městská chudina v době předhusitské*, Praha 1949.
 I. Hrušovský, *Dialektika spoločenského vývinu*, Bratislava 1949.
 K. Konrád, *Svoboda a zbraně*, Praha 1949.
 K. Konrád, *Španělské revoluce*, Praha 1949.
 V. I. Lenin, *Filosofskije tetradí*, Moskva 1938.
 V. I. Lenin, *Materialismus a empiriokriticizmus*, Praha 1936.
 Lukács Gy., *Existencialismus či marxismus?*, Praha 1949.
 Marx-Engels, *O historickém materialismu*, Praha 1949.
 F. Mehring, *Bedřich II. a jeho doba. Lessingovská legenda*, Praha 1949.
 O slavu současné biologie. Praha 1949.
 T. Pavlov, *Teória odrazu*, Bratislava (v tlači).
 G. V. Plechanov, *Příspěvky k dějinám materialismu*, Praha 1947.
 Rudas L., *Materialistický svetonáhľad*, Bratislava (pripravuje sa).
 A. Sirácky, *Kultúra a mravnosť*, Bratislava 1949.
 J. V. Stalin, *Olázky leninizmu*, Bratislava 1948.
 A. A. Ždanov, *O umění*, Praha 1949.